

VIFF
magazine

64

bpost
PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

JAN | FEB | MAA 2018

www.vriendeniff.be
vriendeninlandersfields@ieper.be

Postadres VIFF
Kenniscentrum IFFM
Sint-Maartensplein 3, B-8900 Ieper
057 / 23 94 50

Klantnr. 4 421 625
Erkenningsnummer: P3A9021

I N H O U D S T A F E L

EDITORIAAL	
Her-denken (G. Ossieur)	03
DE NAMENLIJST	
Zeedoden, de Namenlijst en de Lusitania (P. Rapoye)	04
BENEDICTUSTRIOLOGIE	
De Machteloze Paus (J. Breyne)	09
De oorlog in de Salons van het Vaticaan (J. Breyne)	13
'Terstond vanaf het Begin' (C. Spriet)	18
HISTORISCHE RUBRIEK	
De Slag om de Kemmelberg (K. Baert)	22
Little Talbot House in Ieper (J. Louagie)	26
ONTROERPARCOURS	
Echo's in de Stilte (A. Contrini – vert. J. Breyne)	32
UIT HET MUSEUM	
Rouwprentjes van Oud-Strijders (D. Vanneste)	40
TEN SLOTTE	
De vergeten soldaten van WO I uit Elzas-Lotharingen	42

Redactieraad

Jan Breyne (janbreyne@telenet.be)
redactieverantwoordelijke

Annie Decoene (anniedecoene@hotmail.com)
Marc Dejonckheere (marc2.dejonckheere@telenet.be)
Ludwich Devlieghere (ludwich.devlieghere@pandora.be)
Gilbert Ossieur (gilbert.ossieur@skynet.be)
Geert Spillebeen (geert.spillebeen@euronet.be)
Freddy Rottey (frottey@yahoo.com)
Pieter Trogh (pieter.trogh@ieper.be)

Verantw. uitgever

Gilbert Ossieur, gilbert.ossieur@skynet.be
Wieltje 11, 8900 Ieper

Vorm B.AD

Auteurs zijn verantwoordelijk voor hun tekst. Voor gehele of gedeeltelijke overname is toestemming van de auteur vereist.
Deadline voor volgende aflevering: 22/05/2018
Mail uw bijdrage naar flash@vriendeniff.be.

E D I T O R I A A L

HER-DENKEN

“Always remember both sides of the line” (Harry Patch)

in de vorige editie 63 kon je lezen dat in 2018 opnieuw heel wat herdenkingen zullen plaatsvinden. Het wordt meteen het laatste maar zeker een bijzonder jaar van de eeuwherdenking 1914-18. De voorbije jaren hebben we vooral traditionele nationale herdenkingen meegemaakt. De herdenkingen van GoneWest, zoals het ‘Lichtfront’ en het ‘Kraterfront’, waren hierop de uitzonderingen en waren meer inclusieve herdenkingen voor alle slachtoffers van WO I, herdenkingen van een totaal andere dimensie. Daarom kijken we ook uit naar het project Coming World Remember Me.

TWINTIG JAAR

Dit jaar werpen we een terugblik op ‘Twintig jaar In Flanders Fields Museum’ dat zijn deuren opende op 3 april 1998.

In zijn grote pedagogische opdracht draagt het een actieve vredesboodschap uit en confronteert de bezoeker met het oorlogsverleden en zet hem ertoe aan na te denken over dit verleden, het heden en de toekomst. Met de namenlijst, waarover dit magazine telkens bericht, wil het alle slachtoffers gedenken en een naam geven opdat zij niet zouden vergeten worden.

Vanaf 5 februari 2002 dragen de *Vrienden van het In Flanders Fields Museum* (Viff) hun steentje bij in het zoeken, het bekendmaken en het doen inzien van de mechanismen van oorlog en vrede.

Met tal van activiteiten ondersteunen zij deze actieve vredesboodschap van universele gelijkheid, van verzoening en verdraagzaamheid.

We moeten samen gaan nadenken over het waarom van deze vier jaar herdenkingen, waartoe zij leiden en hoe wij er verder mee omgaan om tot een inclusieve post-nationale herdenking te komen van alle slachtoffers van alle oorlogsconflicten.

De redactie hoort graag uw reflecties.

UNIVERSEEL

En laat leper Vredesstad ook zijn gelaat zien in een post-nationale en universele vredessite die inclusief alle slachtoffers gelijk en tezamen herdenkt en waar gekwetsten van geweld van vandaag terecht kunnen met hun vele onbeantwoorde vragen. Honderd jaar na “The war to end all wars” kan leper een plaats bieden waar universele gelijkheid, verzoening en verdraagzaamheid hoog in het vaandel staat.

Ondertussen loopt in het museum de bijzondere tijdelijke tentoonstelling ‘Sporen van Oorlog’ die je confronteert met hoe die oorlog van honderd jaar terug nog steeds op luttele diepte in de bodem van de Westhoek aanwezig is. En hoe die bodem nog steeds met mondjesmaat de stoffelijke resten vrijgeeft van hen die er honderd jaar terug in werden verzwoegen.

Gilbert Ossieur, voorzitter VIFF

D E N A M E N L I J S T

ZEEDODEN, DE VIFF SLAGVELDREIS 2017 NAAR IERLAND EN DE LUSITANIA

Einde december 2017 haalde de Namenlijst De Standaard (DS, 30/12/2017). Op pagina 2 en 3 werd stilgestaan bij een voorlopige balans, maar ook werd vooruitgeblikt op 2018. Het is duidelijk dat dit jaar, het laatste van de eeuwherdenking, een cruciaal jaar wordt voor het project. Op tal van domeinen zal een versnelling hoger geschakeld worden, niet in het minst voor wat burgerslachtoffers betreft. Bepaalde categorieën zijn immers nog onderbelicht of behoeven nog verdere aanvulling; denk aan dwangarbeiders, de slachtoffers van de 'Dodendraad', diegenen die tussen 1919 en vandaag (of morgen) nog om het leven kwamen door achtergebleven munitie, en recent ook de categorie 'zeedoden'.

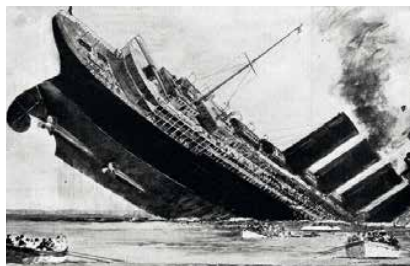
ZEEDODEN

Met 'zeedoden' wordt in de Namenlijst onder meer bedoeld, alle burgerlijke en militaire slachtoffers van welke nationaliteit ook die in Belgische territoriale wateren zijn omgekomen ten gevolge van WO I en daarnaast ook alle slachtoffers met een Belgische nationaliteit die ergens op zee zijn omgekomen door oorlogsomstandigheden gedurende WO I.

Teneinde de Namenlijst verder aan te vullen met deze 'zeedoden', werden onder andere de gegevens omtrent Duitse slachtoffers, zoals opgenomen in het Denkmalproject (<http://www.denkmalprojekt.org>), en deel uitmakend van het Flandern Flottille en het Marinekorps Flandern, geanalyseerd en geïnventariseerd. Tevens werden de gegevens opgezocht omtrent in WO I op zee omgekomen Belgische zeevissers en bemanningsleden van Belgische koopvaardij schepen. Verder werden ook Franse en Britse databases geconsulteerd om slachtoffers te identificeren die omkwamen in Belgische territoriale wateren omdat hun schip werd gekelderd door Duitse U-boten of torpedoboten.

LUSITANIA

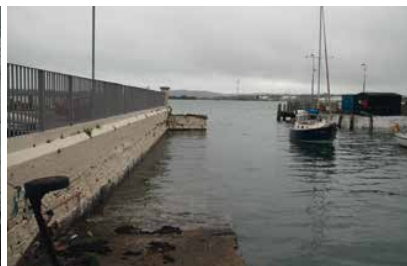
Wie 'zeedoden' en de Eerste Wereldoorlog bij elkaar brengt, komt natuurlijk al snel uit bij de iconische gebeurtenis van het kelderden van de RMS Lusitania door de Duitse onderzeeboot U-20 op 7 mei 1915 in de Ierse Zee. Het drama van de Lusitania haalde de internationale pers en de Duitsers werden andermaal als barbaren en oorlogsmisdadigers weggezet, zoals na de terreur tegen de burgerbevolking aan het Westelijk Front tijdens de eerste oorlogsmaanden en de inzet van gifgas op 22 april 1915. De Lusitania was een oceaanreus van de Brits-Amerikaanse rederij Cunard Line die tussen 1906 en mei 1915 101 keer de overvaart maakte van Liverpool naar New York en terug. Op vrijdag 7 mei 1915 om 14u10 vuurde de Duitse onderzeeboot U-20 een torpedo af op de Lusitania. Na de inslag volgde een tweede, zware ontploffing waardoor het schip in 18 minuten zonk. Hierbij kwamen bijna 1200 mensen om het leven, waaronder ook enkele slachtoffers met een Belgische nationaliteit.

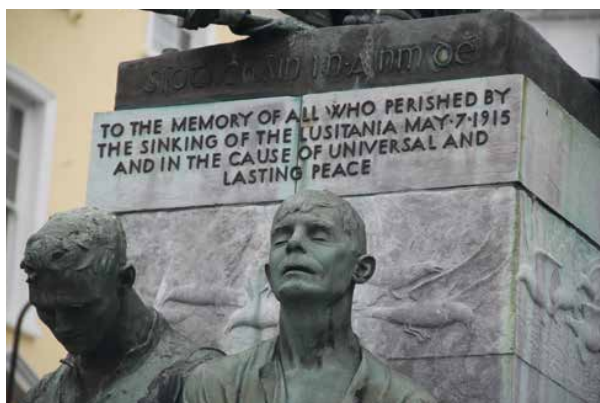
op 7 mei 1915 werd de Lusitania
getorpedeerd

met reddingsloepen werden overlevenden in
Cobh aan land gebracht

de aanlegkade van Cobh – vroeger
Queenstown - vandaag

Lusitania Peace Memorial in Cobh

Tijdens de VIFF-slagveldreis 2017 naar Ierland, werd ook een bezoek gebracht aan de stad Cobh, het voormalige Queenstown. Dit was de plaats waar overlevenden en slachtoffers van de Lusitania aan land werden gebracht na het torpederen en zinken ervan op 23 miles afstand van Cobh. Er werd een bezoek gebracht aan het Lusitania Peace Memorial evenals aan de kade waar de reddingssloepen van de Lusitania met overlevenden hebben aangelegd.

Het informatiebord bij het Lusitania Peace Memorial stipte ook aan dat het de bedoeling was geweest om alle namen van slachtoffers te vermelden op het gedenkteken. Dit is echter niet gebeurd maar momenteel kunnen de namen van alle slachtoffers wel geconsulteerd worden op verschillende websites zoals onder meer The Lusitania Resource (<http://www.rmslusitania.info>), The Wrecksite (<https://www.wrecksite.eu>) en Peter Engberg-Klarström's Lusitania Page (<https://lusitaniapage.wordpress.com>). Deze vermelding omtrent een lijst met namen van alle slachtoffers, ontlokte bij Gilbert Ossieur, voorzitter van de VIFF, de opmerking dat er toch eens nagegaan zou moeten worden of de slachtoffers van de Lusitania met een Belgische nationaliteit wel degelijk ook zijn opgenomen in de Namenlijst. Om hieraan gevolg te geven, werden enkele opzoekingen gedaan en werd de Namenlijst alvast voor deze specifieke casus aangevuld.

Op basis van de lijsten met bemanningsleden en de passagierslijsten van de Cunard Company kon voor deze laatste overtocht van de Lusitania tussen New York en Liverpool, vastgesteld worden dat er wellicht slechts 5 personen met een Belgische nationaliteit waren ingescheept op een totaal van 1960. Het betrof de volgende passagiers: Marie Picard (echtgenote van dokter Depage), Philippe Yung (wellicht Jung), Etienne De Broissierre (correcte naam Etienne de Thomaz de Bossière (of ook Bossierre geschreven)) en Abraham Neimark

aandachtige VIFF-reizigers aan het Lusitania War Memorial tijdens Slagveldreis 2017

(soms ook Niemark). Het enige bemanningslid met een Belgische nationaliteit was Shef Malfait, deel uitmakend van het technisch personeel als tremmer of kolendrager-hulpstoker. Marie Picard, Etienne de Thomaz de Bossière en Abraham Neimark hebben de ramp met de Lusitania niet overleefd en zijn bijgevolg als Belgische burgerslachtoffers opgenomen in de Namenlijst.

BELGISCHE SLACHTOFFERS

Philippe Joseph Antoon Jung was 32 jaar, geboren op 12 december 1882, had de Belgische nationaliteit en was afkomstig uit Antwerpen. Hij was wolhandelaar en had in Canada verbleven nadat hij in de VS was aangekomen op 1 februari 1915 met de RMS Franconia, ook een Cunard schip. In het begin van WO I was Philippe Jung met vrouw en kinderen naar Vlijmen in Nederland gevlucht en verbleef daar enige weken bij de familie Corman. Op de Lusitania reisde hij in eerste klasse (Saloon Class passenger) en verbleef op het D-deck in kajuit 42. Hij overleefde de ramp met de Lusitania. Etienne de Thomaz de Bossière werd geboren op 17 mei 1886 in Saint-Gérard nabij Namen en had de Belgische nationaliteit. Hij had in Vancouver gewoond, vooraleer in 1912 naar San Francisco, California te vertrekken. De familie de Thomaz de Bossière woonde in België op het kasteel van Ottignies. Zijn broer Gaston kwam om in WO I in Tervaete/Stuivekenskerke op 23 oktober 1914. Etienne de Thomaz de Bossière reisde op de Lusitania in tweede klasse en heeft de ramp niet overleefd en zijn lichaam kon niet geborgen worden. Op het gemeentelijk kerkhof van Ottignies bevindt zich een grafzerk ter herdenking van zowel Gaston als Etienne de Thomaz de Bossière. Abraham Neimark had blijkbaar een dubbele nationaliteit: Belgisch – Russisch. Hij reisde op de Lusitania in tweede klasse en was een diamanthandelaar afkomstig uit Antwerpen.

Samen met zijn familie was hij naar London uitgeweken toen de Duitsers in 1914 België binnenvielen. Begin mei 1915 was hij op terugreis van New York naar London en dit in het kader van zijn diamanthandel. Zijn zoon Harry was in New York achtergebleven en in London verbleven zijn echtgenote en zijn dochters. Hij verdween samen met de Lusitania en zijn lichaam werd nooit geborgen.

grafmonument voor gebroeders de Bossière te Ottignies

Marie Picard, echtgenote Depage

MARIE DEPAGE

Marie Picard, echtgenote van dokter Antoine Depage, was 43 jaar en is veruit het meest bekende Belgische slachtoffer van de ramp. Zij reisde in eerste klasse en verbleef op het E-Deck in kajuit 61. Marie Depage-Picard overleefde de ramp met de Lusitania niet maar haar lichaam kon wel geborgen worden (body nr. 57). In de VIFF Flash nr. 53, pagina's 24-26 werd door Luc De Munck uitgebreid ingegaan

op het leven en werk van Marie Picard (echtgenote Depage): Marie Depage, Verpleegster en Fondsenwerfster tijdens De Grote Oorlog, waarnaar ik dan ook graag verwijs voor verdere informatie. Zoals Luc De Munck ook in zijn artikel vermeldt,

weten we meer over de omstandigheden van het overlijden van Marie Depage door de brieven die haar medepassagier dokter James Tilley Houghton heeft geschreven aan onder meer dokter Depage (London, 21 mei 1915) maar ook aan de vader van een ander slachtoffer, Richard Rich Freeman, een vroegere klasgenoot van Houghton. In een niet ondertekende brief van een familielid van Marie Depage, vermoedelijk Paul Héger (oom van Marie), gedateerd De Panne, 16 mei 1915, wordt eveneens dokter James Houghton aangehaald. Een kopie van deze handgeschreven brief is aanwezig in het Kenniscentrum te Ieper. Uit deze brieven blijkt onder meer dat Marie Depage en nogal wat andere passagiers, waaronder ook Philippe Jung, de noodlottige torpedo hebben zien aankomen en voelen inslaan op het schip, zonder dat zij zich op dat moment bijzondere zorgen maakten. In de brief van vermoedelijk Paul Héger, wordt James Houghton hierover als volgt geciteerd: "Het was de laatste dag van de reis, het weer was zacht en mooi; er werd langs de kusten van Ierland gevaren en Marie zei tegen een metgezel dat ze zich erop verheugde om aan Antoine te kunnen mededelen hoeveel haar inzamelingsacties in de VS voor het Belgische Rode Kruis wel hadden opgeleverd. De lunch was voorbij; het was 14u30 en men keek naar de zee en naar de begroeiing op de kust... Plots bemerkte Marie het kielzog van een torpedo; ze dacht zelfs een rode vlag te kunnen onderscheiden en toen vond de schok plaats. Ze werd bleek maar bleef rustig. Op dat moment dacht men dat het schip geraakt was maar niet verloren en het werd verder recht naar de kust gestuurd. Maar toen volgde een tweede geweldige schok en het schip legde zich op zijn zijde". Uiteindelijk verliepen slechts 18 minuten tussen de inslag van de torpedo en de totale ondergang van de Lusitania.

James Tilley Houghton

JAMES HOUGHTON

James Tilley Houghton werd geboren op 23 juli 1885 en was afkomstig uit Troy, New York. Houghton had aan de Harvard Medical School in 1911 zijn doktersdiploma behaald en werkte daarna voor het City Hospital in Boston, onder meer als assistent-chirurg. Volgens gegevens uit de brief van Houghton aan dokter Depage (London, 21 mei 1915), was het dokter Gibson, teruggekeerd uit

België, die hem vertelde dat hij, gezien de oorlogssituatie, van groot nut zou kunnen zijn in het hospitaal van dokter Depage in De Panne. Bovendien zou Houghton daar een verdere uitstekende opleiding kunnen genieten. Houghton heeft zich

dan ook onmiddellijk voorgesteld aan Marie Depage toen zij in de VS haar fondsenwervingscampagne voor het Belgische Rode Kruis startte. Hij is vervolgens samen met haar ingescheept op de Lusitania richting Liverpool en De Panne. James Houghton overleefde de ramp met de Lusitania maar is uiteindelijk nooit aan de slag gegaan bij dokter Depage in hospitaal L'Océan in De Panne.

James Houghton is met hulp van de Amerikaanse ambassade in London, aan boord kunnen gaan van de RMS Cameronia en is op 7 juni 1915 terug aangekomen in New York. In zijn verantwoording bij het indienen van een schade-eis tegen de Duitse overheid voor de Lusitania Mixed Claims Commission, verklaarde Houghton dat hij ten gevolge van de traumatische ervaringen opgelopen bij het vergaan van de Lusitania, niet in staat is geweest om zijn beroep gedurende meer dan een jaar uit te oefenen en verder in een nerveuze toestand heeft geleefd gedurende ongeveer 2 jaar.

James Houghton is tijdens WO I wel nog naar Europa teruggekeerd, meer bepaald in november 1917 naar Frankrijk. Hij was terug in dienst getreden bij het Old 69th Regiment of New York, hernummerd tot het 165th Infantry Regiment. Dat regiment werd naar het Westelijk front gestuurd in oktober 1917, als onderdeel van de 42ste 'Rainbow' Divisie van de American Expeditionary Force (AEF). Volgens de gegevens ingevuld op een aanvraag voor een nieuw paspoort in november 1919, was James Houghton in Frankrijk geweest met de AEF van november 1917 tot oktober 1919.

Als reden voor de aanvraag van dit nieuw paspoort, vermeldde hij "studie van de geneeskunde in Frankrijk".

James Tilley Houghton overleed in New York op 25 maart 1931 aan de gevolgen van een bloedziekte.

Hij was toen 45 jaar.

Noel Finucane

SHEF, ERIC EN NOEL

Wie de noodlottige torpedo wellicht niet had zien aankomen, was Shef Malfait, het enige bemanningslid met een Belgische nationaliteit, althans volgens de dossiers van de Cunard Company. Wellicht en op basis van de gegevens van het Rijksarchief, is Jozef Lodewyk Bernard Malfait geboren op 6 december 1887 in Mechelen als zoon van Alfons, hulpmeubelmaker en

Maria Gysels, die kort voordien gehuwd waren op 31 oktober 1887. Shef Malfait was als tremmer of kolendrager-stokershulp actief in het technische departement van de Lusitania. Hij was aangeworven op 12 april 1915 in Liverpool en dat voor een maandelijks loon van 6 Britse pond. Volgens de gegevens van

de Cunard Company, gepubliceerd in maart 1916, heeft Shef Malfait de ramp met de Lusitania overleefd. Daartegenover heeft de Commonwealth War Graves Commission, S Malfait wel vermeld als slachtoffer van de ramp met de Lusitania. De CWGC noteerde als beroep kelner, als nationaliteit Brits en als overlijdensdatum 7 mei 1915.

S Malfait is ook als slachtoffer vermeld op het Mercantile War Memorial-Tower Hill, London. Gezien deze onduidelijkheid werd Shef Malfait voorlopig niet opgenomen in de Namenlijst. Eric Clarence Gardner en Noel Finucane zijn wel in de Namenlijst opgenomen. Beide waren aan boord van de Lusitania en hebben de ramp overleefd maar zijn daarna gesneuveld en begraven in Flanders Fields.

Eric Gardner had de Britse nationaliteit en was in mei 1915 aan boord van de Lusitania, samen met zijn ouders James en Annie en zijn broer William. Deze overtocht was onderdeel van een reis die hen van Canada naar Nieuw-Zeeland moest brengen. De familie, samen met een oudere broer Leonard die reeds voorop was gereisd, had 13 jaar in Toronto gewoond en was nu van plan een tuinbouwbedrijf in Nelson, Nieuw-Zeeland, op te starten. Beide ouders zijn omgekomen bij het vergaan van de Lusitania maar de broers Eric en William werden gered en reisden nadien door naar Nieuw-Zeeland. Eric Gardner nam midden 1916 dienst bij het Auckland Infantry Regiment, onderdeel van de New-Zealand Expeditionary Force, 3rd Battalion. Hij raakte tijdens de Derde Slag bij Ieper op 15 oktober 1917 ernstig gewond, werd geëvacueerd en bezweek aan zijn verwondingen in het hospitaal nr 44 Casualty Clearing Station te Poperinge. Hij was Lance Corporal en werd 21 jaar. Eric Gardner ligt begraven op het Nine Elms British Cemetery in Poperinge.

Noel Finucane was een professionele kelner bij de Mercantile Marine. Hij was in 1890 geboren in Bolton, Lancashire, als zoon van John Finucane, geboren in Ierland, en Mary Hopkins. Noel Finucane diende als first class kelner op de Lusitania toen die op 7 mei 1915 getorpedeerd werd. Het was zijn 26ste reis met dit schip en hij overleefde de ramp, niettegenstaande hij eerst als omgekomen was opgegeven. Nadien scheepte Noel Finucane in op de RMS Acquitania, een zusterschip van de Lusitania, dat als troepentransportschip en als hospitaalschip dienst deed in de Dardanellen campagne. Na de evacuatie van het Gallipoli schiereiland, nam Noel Finucane dienst in het leger in Southampton en werd ondergebracht bij het 1/10th Battalion, The King's Liverpool Regiment, Liverpool Scottish. Met dit bataljon diende Noel Finucane tussen 4 december 1916

grafsteen Eric Gardner op Nine Elms te Poperinge

en begin januari 1917 in de Ypres Salient. Hij sneuvelde op 4 januari 1917, blijkbaar bij herstellingswerken aan loopgraven ergens tussen Sint-Jan en het Wieltje. Noel Finucane ligt begraven op het Vlamertinghe Military Cemetery. Overlevenden van de ramp met de Lusitania, zoals James Houghton, de gebroeders Gardner en Noel Finucane werden overgebracht naar Queenstown, het huidige Cobh, en daar onder meer ondergebracht in hotels. Eén van dergelijke hotels was het toenmalige Queen's Hotel. De eigenaar van het hotel gedurende WO I was Otto Humbert, van Duitse afkomst. De oorlog had reeds veel anti-Duitse gevoelens opgewekt maar bereikte zeker een hoogtepunt met het torpederen en zinken van de Lusitania. De negatieve publieke reacties in Queenstown

verplichtten de familie Humbert zich te verschuilen in de wijnkelders van het hotel en de menigte wilde zelfs het hotel platbranden, wat uiteindelijk niet gebeurd is. De familie Humbert is daarna wel uitgeweken naar New York. In dat Queen's Hotel, momenteel het Commodore Hotel, was er ook een overnachting gedurende de VIFF-Ierlandreis 2017. Tijdens deze reis was er plots (vals) brandalarm, dat echter niet door alle VIFF-vrienden werd gehoord. Ofwel kan het bedoeld geweest zijn als een laat eerbetoon aan alle slachtoffers van de ramp met de Lusitania, ofwel als een te vroege wake-up call voor de deelnemers aan deze geslaagde VIFF-slagveldreis 2017.

Patrick Rapoye

B E N E D I C T U S T R I L O G I E

In de drie onderstaande verhalen speelt dezelfde persoon de hoofdrol. Het is de man die bij het begin van de Eerste Wereldoorlog verkozen werd tot hoofd van de Katholieke Kerk en de zware last op zich had genomen voor de vrede te ijveren. Tevergeefs. Hij werd heen en weer geslingerd tussen de strijdende partijen en zijn talrijke vredesoproepen werden amper gehoord. Benedictus XV heeft ondanks zijn inspanningen geen plaats gekregen in het collectieve geheugen. Wanneer archivaris Johan Ickx enkele tijd geleden het boek 'De Oorlog in het Vaticaan' in het Museumcafé kwam voorstellen was dat voor ons een reden om de schijnwerpers te richten op deze tragische figuur. In de drie artikelen zitten een paar 'overlappenden', die we niet hebben geschrapt, omdat ze vanuit een verschillend perspectief werden neergeschreven.

DE MACHTELOZE PAUS

Het zal je maar overkomen: je bent amper 100 dagen kardinaal en daar word je tot paus gekozen. Het was het lot van kardinaal Della Chiesa. Maar het was niet bepaald een (gods-)geschenk: pas enkele weken voordien was de Eerste Wereldoorlog uitgebroken en vanaf het begin stond de nieuwe paus onder hoge druk om de strijdende partijen tot vrede en verzoening te brengen. Maar dan moesten de partijen naar hem luisteren, en dat was helemaal niet evident. Het verhaal van Benedictus XV, vredespaus voor de enen, 'le pape Boche' voor anderen, en voor velen de meest machteloze en minst prominente paus van de 20ste eeuw.

Benedictus XV

MARKIES

Op 21 november 1854 werd in Genua Giacomo Giambattista markies della Chiesa geboren als zesde kind in een adellijk, maar verarmd gezin. Het jongetje was te vroeg geboren, waaraan hij zijn hele leven een gebrek overhield: hij liep mank. Daarbij was hij klein van gestalte, niet echt een imponerende figuur. Door

zijn handicap heeft hij een gedeelte van zijn lager onderwijs thuis gekregen. Na zijn middelbare studies in Genua wilde Giacomo naar het seminarie om priester te worden, maar zijn vader zag hem liever eerst een universitair diploma halen. De jongen stemde toe in een studie aan de Universiteit van Genua op voorwaarde dat hij terzelfdertijd een opleiding filosofie mocht volgen. In 1875 werd hij doctor in de Rechten en dan had zijn vader geen reden meer om hem te verhinderen naar het seminarie te gaan. Daarvoor ging hij naar Rome, waar hij geconfronteerd werd met de vijandelijke relatie die er toen heerste tussen kerk en staat. Maar Giacomo liet zich hierdoor niet van zijn doel afleiden en hij werd op 21 december 1878 tot priester gewijd. Hij vervolgde na zijn wijding de studies, ditmaal aan de 'Pontificia Accademia dei Nobili Ecclesiastici', om diplomaat te worden. Hij werd er opgemerkt door Mariano Rampolla del Tindaro, die toen secretaris van de Congregatie van Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden (van lange titels kennen ze wat in het Vaticaan) was. Wanneer deze man in 1883 benoemd werd tot pauselijk nuntius in Madrid nam hij

Giacomo mee. Daar werd hij geconfronteerd met de spanningen tussen monarchisten en republikeinen en was hij ook actief als hulpverlener bij rampen als een aardebeving en een cholera-epidemie. Wanneer Rampolla kardinaal werd volgde Giacomo opnieuw zijn leermeester en werd zijn secretaris.

kardinaal Rampolla, leermeester van della Chiesa

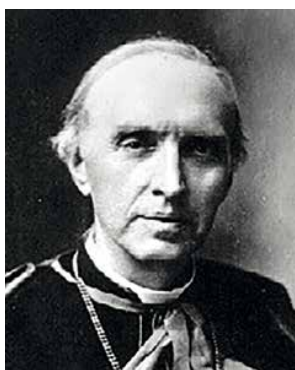
RAMPOLLA

Na de dood van paus Leo XIII in 1903 werd Rampolla één van de belangrijkste kanshebbers om paus te worden, maar zijn vermeende sympathieën voor de Derde Franse Republiek en zijn tolerantie voor de modernistische strekkingen bracht de Oostenrijkse keizer ertoe om zijn veto uit te spreken over een eventuele uitverkiezing van Rampolla tot paus. Het was de laatste keer in de kerkgeschiedenis dat een wereldse heerser een veto over een pauskandidaat uitsprak. Ondanks verontwaardiging hierover binnen het kiescollege waren de kansen van Rampolla om paus te worden tot nul gedaald. De bescheiden Giuseppe Sarto werd verkozen, nam de naam Pius X aan en schafte maar meteen het vetorecht van wereldlijke leiders in kerkelijke aangelegenheden af. De rol van Rampolla was ten einde en hij zou nog alleen enkele lagere functies binnen de Curie uitoefenen. Maar Giacomo della Chiesa bleef zijn leermeester trouw. Wanneer hij in 1907 benoemd werd tot aartsbisschop van Bologna werd dat door sommigen beschouwd als een actie van de paus om hem uit de buurt van

Rampolla te houden. Ook het feit dat della Chiesa nog zeven jaar moest wachten om kardinaal te worden werd uitgelegd als een poging om de invloed van de groep rond Rampolla binnen het kardinalencollege tegen te gaan. Slechts na de dood van zijn leermeester op 17 december 1913 werd Giacomo verheven tot kardinaal.

PAUS

Enkele maanden later, op 20 augustus 1914, overleed Pius X aan een hartaanval. De Eerste Wereldoorlog was pas uitgebroken en er werd geopperd dat zijn overlijden het gevolg hiervan was. Het conclaaf om de nieuwe paus te verkiezen startte in de grootste verdeeldheid. Alhoewel de invloed van de Kerk bij het uitbreken van de oorlog marginaal was, was het kiescollege verdeeld over de opvattingen tegenover de oorlog. Uitspraken van onze kardinaal Mercier en de Duitse kardinaal von Hartmann maakten duidelijk dat er ook bij de kardinalen sprake was van vijandigheid jegens elkaar.

kardinaal Mercier

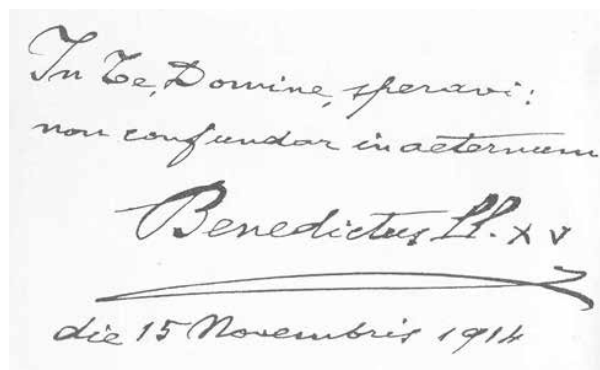
de Duitse kardinaal von Hartmann, tegenstander van Mercier

Ook was er verdeeldheid over het te voeren kerkelijk beleid. De conservatieve Pius X had elke modernistische tendens gekortwiek, terwijl er toch nogal wat kardinalen bereid waren tot concessies en een gematigder beleid. Drie dagen duurde het conclaaf en tenslotte op 3 september 1914, na de tiende stemming, haalde de aartsbisschop van Bologna della Chiesa de vereiste tweederdemeerderheid. De tijd was blijkbaar rijp om na een paus, die streng was in de leer, een buigzamer type te laten volgen, ook met het oog op een betere relatie met de Italiaanse staat. Hij koos de naam Benedictus. De man was pas 100 dagen voordien kardinaal geworden. Omwille van de oorlog zag hij af van een pontificale kroning, die hij ongepast vond in die omstandigheden.

Al onmiddellijk na zijn verkiezing deed de nieuwe paus een oproep tot vrede. Het zou de eerste zijn van een hele reeks, die hem het epitheton 'vredespaus' zou geven. Maar de strijdende

partijen sloegen zijn oproepen in de wind, zodat hij eigenlijk de vrede niet heeft weten te bevorderen. Tevergeefs probeerde hij Italië neutraal te houden wat hem het wantrouwen van de geallieerden opleverde. Men meende dat hij op de hand van de Centralen was, ook al omdat hij zich niet duidelijk uitsprak over de wandaden tegen de Belgische en Servische burgers. En er waren elementen uit het verleden opgedoken, waardoor hem sympathieën voor de Oostenrijkse Habsburgers aangewreven konden worden. Eigenlijk had alleen maar de zeer katholieke Habsburgse monarchie Oostenrijk-Hongarije goede betrekkingen met het Vaticaan. Voor de geallieerden was dat een reden te meer om de paus te wantrouwen. De Fransen noemden hem 'le Pape boche', de moffenpaus. En toch bleek uit al zijn brieven, encyclieken en tussenkomsten dat hij in de eerste plaats vrede en dialoog wilde en dat het verwijt van partijdigheid niet gerechtvaardigd was.

VREDESINITIATIEVEN

lijfspreuk van de paus in zijn eigen handschrift

Amper paus gekozen schreef Benedictus op 8 september 1914 de apostolische exhortatie Ubi Primum, waarin hij de strijdende partijen opriep zich te bezinnen en door onderhandelingen tot vrede te komen ter voorkoming van verder bloedvergieten. Nog geen twee maanden later, op 1 november 1914, schreef hij zijn eerste encycliek Ad Beatissimi Apostolorum en weer ging het over de oorlog. De paus meende dat de belangrijkste oorzaak ervan de scheiding van kerk en staat was, waardoor de christelijke moraal verwaarloosd werd en naastenliefde geen rol meer speelde. Hij riep ook op om de eenheid binnen de Kerk te behouden door de modernistische ideeën af te zweren. Geleidelijk schoof hij, die voorheen de modernistische Rampolla als zijn voorbeeld had beschouwd, op naar de leer van Pius X – die het modernisme zag als 'de synthese van alle ketterijen' – , al was zijn strategie nooit zo resoluut als die van zijn voorganger. Op 7 december 1914 deed hij een oproep tot de

de Paus aan zijn schrijftafel

oorlogvoerenden om een kerstbestand in acht te nemen, om “de wapens tenminste te doen zwijgen in de nacht waarin de engelen zingen”. Maar ook deze oproep werd genegeerd en behalve enkele informele en verboden ‘bestanden’, ook in de Westhoek, kwam daar niks van in huis.

Tijdens een consistorie om nieuwe bisschoppen te benoemen dat plaatsvond op 22 januari 1915 werd het verloop van de oorlog opnieuw ter sprake gebracht. Benedictus XV maakte duidelijk dat ondanks zijn hoop dat het conflict snel tot een einde zou komen, hij zelf niet in staat was zich op te werpen als bemiddelaar. Reden hiervoor was dat de paus in een dergelijke situatie boven de partijen diende te staan en “alle strijdenden met zijn liefde moest omvatten”. Bemoeienis van de paus zou kunnen worden opgevat als inmenging en daarmee leiden tot haat tegen de godsdienst, waardoor ook de kerk veel schade zou oplopen.

En de geallieerden duldden ook geen enkele inmenging van de paus. Ze hadden dat vastgelegd in een geheime clause van het Pact van Londen van 1915, dat tussen Italië en de Entente was afgesloten. Zo werd het Vaticaan voortaan buiten elke vredesonderhandeling gehouden en werd de paus meer en meer ‘een roepende in de woestijn’.

BEZORGDEHEID

Op 28 juli 1915 kwam er een nieuwe apostolische exhortatie¹ ‘Allorche Fummo Chiamati’ tot de volkeren in oorlog en hun heersers. Benedictus benadrukte zijn neutrale positie als een liefdevolle vader die al zijn kinderen met evenveel affectie bejegt: “Mogen de volken, door de liefde als broeders verenigd, spoedig de vreedzame wedstrijd hervatten van wetenschap, kunst en nijverheid, en, na herstel van de heerschappij van het recht, besluiten voortaan de beslechting van hun geschillen niet meer toe te vertrouwen aan de scherpte van het zwaard, maar aan de redelijke gronden van billijkheid en rechtvaardigheid bestudeerd met de vereiste kalmte en bezadigheid. Dat zal hun schoonste en roemvolste verovering zijn!”

Op 6 december 1915 sprak hij opnieuw zijn bezorgdheid uit op een geheim consistorie en betreurde hij dat de strijdende partijen niet waren ingegaan op zijn voorstellen om de oorlog te beëindigen. Hij voelde aan hoezeer de Heilige Stoel internationaal geïsoleerd was en de paus zich in een afhankelijke positie bevond tegenover de burgerlijke macht. Toch bleef hij hopen dat een oplossing op korte termijn via dialoog er zou komen.

De paus bleef dan wel in strikt politieke zin afzijdig, hij publiceerde wel degelijk verder encyclieken met het oog op vrede. Hij had dus wel de intentie om te interveniëren. Op 1 augustus 1917 publiceerde hij de vredesnota ‘Dès le début’², met pleidooien voor beëindiging van vijandelijkheden, stelselmatige ontwapening en een arbitragesysteem met sancties. Benedictus onderstreepte opnieuw zijn neutraliteit in de zin van onpartijdigheid in een poging om zich te herpositioneren. Hij omschreef de oorlog als een zinloos bloedbad: “Zal het eertijds zo roemrijke en bloeiende Europa als door een algemene waanzin voortgesleept de afgrond tegemoet snellen en de hand lenen tot zijn eigen zelfmoord?”

Op 9 mei 1918 riep Benedictus XV opnieuw op tot vrede met het motu proprio ‘Quartus Iam Annus’.

Hij riep daarin op om op 29 juni van dat jaar, het Hoogfeest van de apostelen Petrus en Paulus, Gods hulp te vragen om tot een voor alle betrokkenen aanvaardbare vrede te komen. In feite agendeerde hij hiermee ook weerom een eigen rol in

¹ Er zijn verschillende vormen waarop de paus zich tot de gelovigen kan richten. Een *apostolische exhortatie* (Exhortatio Apostolica) is een brief van de paus gericht aan de Kerk. Deze vorm wordt veel gebruikt bijvoorbeeld voor de teksten die verschijnen op gezag van de paus als vrucht van een bisschoppensynode. Een *encycliek* (Littera encyclica) is een gewichtig pauselijk document van leerstellende aard. Het woord komt uit het Grieks en betekent letterlijk rondzendbrief. Een *motu proprio* is een pauselijke brief (apostolisch schrijven) op persoonlijk initiatief van de paus, zonder formele afstemming met kardinalen en de curie, in zijn eigen handschrift.

² Hierover handelt ook het artikel van Chris Spriet ‘Terstond bij het begin’ verder in dit nummer

het vredesproces, die hij vervolgens echter niet kreeg. Na de oorlog stond het Vaticaan gewoon buitenspel. In zijn encycliek 'Pacem Dei Munus Pulcherrimum' van 23 mei 1920 riep paus Benedictus op tot de oprichting van een internationale Liga van landen ofschoon de Volkenbond op 25 januari 1919 al was opgericht. In lijn met zijn visie op de verhouding van kerk en staat en in tegenstelling tot de Volkenbond schreef Benedictus XV binnen zijn op te richten Liga een grotere rol toe aan de inmenging van de kerk. Opnieuw ving hij bot.

LIEFDADIGHEID

De stroom van geschriften van de paus tijdens de oorlogsjaren – en dan hebben we het nog niet gehad over de geheime gesprekken en diplomatieke initiatieven – zijn het beste bewijs dat deze paus écht wel alles heeft gedaan om de vrede dichterbij te brengen. Daarenboven was hij al van bij zijn aantreden van dichtbij betrokken bij projecten om het lot van oorlogsslachtoffers en krijgsgevangenen te verbeteren. In 1915 zette hij de Opera dei Prigionieri op, een organisatie die zich onder meer bezighield met de opsporing van krijgsgevangenen en het informeren van de thuisblijvers over het lot van hun ten strijde getrokken familieleden. De organisatie zette zich tevens in voor de repatriëring van oorlogsgewonden, waarbij zij nauw samenwerkte met het Rode Kruis. Na de oorlog bleef Benedictus oproepen tot humanitaire hulpacties, zoals verwoord in zijn encyclieken Paterno in Diu uit 1919 en Annus in Plenus uit 1920 waarbij hij vooral aandacht vroeg voor de oorlogsslachtoffers van Centraal-Europa, toegespitst op het lot van de kinderen. Daarbij liet hij zichzelf niet onbetuigd en schonk hij 100.000 lire. Benedictus ging zelfs zover dat hij de edelstenen uit de tiara, die Napoleon ooit had geschonken aan de paus, liet verwijderen en vervangen door gekleurd glas. De kostbare stenen werden verkocht ten behoeve van het verkrijgen van geldelijke middelen voor de slachtoffers van de Eerste Wereldoorlog.

Nog éénmaal wilde hij na de oorlog een politieke rol spelen. In 1920 startte hij geheime besprekingen met de Italiaanse fascistenleider Benito Mussolini. Daardoor werd de basis gelegd voor de Italiaanse erkenning van Vaticaanstad als soevereine staat. Benedictus werd ervoor gerespecteerd door de Italiaanse republiek. En ook de Fransen hadden in 1920 reden om milder over de paus te oordelen. Het land had al sinds de Franse Revolutie een moeizame verhouding met het Vaticaan en het conflict stond in het begin van de 20ste eeuw op zijn scherpst. De oorlog bracht geleidelijk een détente, eigenaardig genoeg omwille van de scheiding van kerk en staat in de Franse republiek. Hierdoor werd er voor priesters en seminaristen

geen uitzondering gemaakt op de dienstplicht en ging de clerus volledig mee in de 'Union Sacrée de la Patrie'.

De 'tegenprestatie' van Benedictus mocht er zijn: hij verklaarde de Franse heldin en maagd van Orléans, Jeanne d'Arc, heilig.

MISKEND

heiligverklaring van Jeanne d'Arc in 1920

Hij stierf in 1922 tamelijk onverwacht, 67 jaar oud, aan de gevolgen van een longontsteking. Eigenaardig genoeg publiceerde een New Yorkse krant reeds de dag vóór het daadwerkelijk overlijden verkeerdelijk een overlijdensbericht. Het Vaticaan ontkende, en de krant lanceerde een speciale editie met de kop: 'Paus is op een opmerkelijke wijze hersteld'. Maar dan was hij al daadwerkelijk gestorven. Zijn lichaam werd niet gebalsemd en ook niet opgebaard in de Sixtijnse Kapel, zoals gebruikelijk was. Er werd gezegd dat Benedictus de schatkist van het Vaticaan zodanig uitgeput had dat de kardinaal-staatssecretaris genoodzaakt was geld te lenen om de begrafenis te bekostigen en het conclaaf te organiseren. Na zijn dood is hij in de vergetelheid geraakt, overschaduwd door de Pius-pausen voor en na hem. Zo blijft hij de minst prominente paus van de 20ste eeuw, een miskende vredesvorst en een tragische figuur.

Jan Breyne

*Ook pauselijke kringen niet immuun voor bedrog,
beïnvloeding en intrige*

DE OORLOG IN DE SALONS VAN HET VATICHAAN

Enkele tijd geleden werd in het Museumcafé het boek 'De oorlog en het Vaticaan' van Johan Ickx³ voorgesteld. Ickx is archivaris in het Vaticaan te Rome en heeft toegang tot geheime documenten, waar gewone stervelingen zoals wij nooit toegang toe zouden krijgen. Vanuit deze positie heeft hij een heel bijzonder en controversieel item uit de moderne kerkgeschiedenis bestudeerd, namelijk de houding van de paus tegenover de strijdende partijen tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hij geeft geen omslachtig relaas van vier jaar diplomatieke activiteit maar concentreert zich op één bijzonder facet, nl. de reactie van het Vaticaan na de brand van de universiteitsbibliotheek in Leuven. De huidige staatssecretaris van de Heilige Stoel, kardinaal Pietro Paolin formuleerde het in zijn inleiding treffend: "Terwijl burgers onder de woede van de verschillende legers te lijden kregen (...) vond er parallel daarmee, van eind 1914 tot de eerste helft van 1915 een andere, stille, maar niet minder beslissende strijd plaats in de paleizen en salons van Rome en van het Vaticaan".

LEUVEN IN BRAND

Leuven 25 augustus 1914. De Duitsers vallen de stad binnen en er ontstaan geregeld schietpartijen. De nerveuze Duitsers, die al heel wat achterstand op hun oorspronkelijk schema hebben opgelopen door de weerstand van de forten van Luik, beweren dat er op hen werd geschoten door de Leuvense bevolking, de zogenaamde 'franc-tireurs'. De Leuvense bevolking moet het ontgelden, want Leuven moet een afschrikwekkend voorbeeld worden van de Duitse wil om 'gerespecteerd te worden'. Huizen worden in brand gestoken, 1500 inwoners worden op transport gezet en 250 burgers laten het leven. In de avond van diezelfde dag wordt ook de wereldberoemde universiteitsbibliotheek op de Oude Markt in de as gelegd. Haast niks blijft over van de indrukwekkende collectie boeken, wiegendrukken en waardevolle handschriften. Deze brand zou later uitgespeeld worden als hét sublieme propagandawapen in de handen van de geallieerden en het bewijs van de barbarij van de Duitsers. Op hun beurt ontkenden 33 Duitse geleerden in een manifest 'An die Kulturwelt' de Duitse terreur en vergoelijkten zij de verwoesting van Leuven. Het was het begin van een jarenlange discussie tussen academici, vooral over de vraag of er nu wél

of niet franc-tireurs – vrijsschutters – aan het werk waren geweest en of de Duitsers al dan niet met voorbedachten rade Leuven hadden aangevallen. Deze laatste 'complottheorie' werd in de eerste plaats verdedigd door de toenmalige rector, Monseigneur Paulin Ladeuze, hierin bijgestaan door ene Monseigneur Simon Deploige, die als een geheim diplomaat actief was in Rome. Zij bleven overtuigd dat de brand van Leuvense bibliotheek een vooraf beraamde strafexpeditie was tegen Leuven als vergelding voor de vermeende vrijsschutters.

Leuvense bibliotheek in puin

³ Johan Ickx is verantwoordelijke voor het historisch archief van de sectie voor buitenlandse betrekkingen van de Heilige Stoel en uitstekend geplaatst om de lezer binnen te leiden in de interne keuken van de Vaticaanse diplomatie tijdens de Eerste Wereldoorlog

GEHEIM RAPPORT

Dit was ook de teneur van een geheim rapport van 22 bladzijden dat Mgr. Ladeuze schreef voor paus Benedictus XV op vraag van de nuntius te Brussel, Monseigneur Tacci onder de strikte voorwaarde dat dit rapport alleen aan de paus zélf of aan zijn staatssecretaris overhandigd mocht worden. Deze nuntius en vooral zijn ‘minutante’⁴, Monseigneur Emanuele De Sarzana worden hoofdrolspelers in het verdere verhaal. Ladeuze had zijn rapport in de eerste helft van maart 1915 aan Tacci overhandigd. Het was belangrijk dat de paus zo vlug mogelijk in het bezit was van dit rapport om zich een mening uit de eerste hand te kunnen vormen. Dan is het ook moeilijk te begrijpen dat Sarzana gewacht heeft tot september 1915 vooraleer hij het rapport aan staatssecretaris⁵ kardinaal Gasparri overhandigde. Terwijl in ons land kerkelijke goederen werden aangeslagen en pastoors gemarteld en gefusilleerd, kreeg de Heilige Stoel slechts mondjesmaat informatie over wat er zich werkelijk afspeelde in ons land. Ondertussen draaide de Duitse propagandamachine op volle toeren en vond haar weg naar de internationale publieke opinie. Zo werd ook een ‘oorlog van de documenten’ uitgevochten: een onophoudelijke stroom van Duitse witboeken wisselde af met Belgische grijsboeken, Oostenrijkse roodboeken en Nederlandse oranjeboeken, en ook Franse, Engelse en Russische documenten werden richting Vaticaan opgestuurd, allemaal met de bedoeling om de paus te overtuigen van het eigen gelijk. In het najaar 1915 kwam daar ook – veel te laat, zoals reeds vermeld – het rapport Ladeuze aan. In zijn verslag werd de nadruk gelegd op het bijzondere statuut van de Leuvense universiteit als katholieke universiteit. Het verontrustte hem dat de colleges niet konden worden hervat en hij vreesde de concurrentie van andere – lees: niet-katholieke – universiteiten, die minder onder de oorlog hadden geleden en nu een kans zagen om studenten aan te trekken.

EMANUELE DE SARZANA

We moeten hier ook de herderlijke kerstbrief van kardinaal Mercier⁶ aanhalen, die door zijn heftigheid de ‘stille diplomatie’ van Deploige en Ladeuze fors doorkruiste. Deze brief werd clandestien verspreid op nieuwjaarsdag 1915 maar op bevel van baron von der Lancken⁷ meteen geconfisqueerd. De brief dreef de spanningen ten top want Mercier schreef dat “een volmaakte

Emanuele De Sarzana, sleutelfiguur in dit verhaal

christen ook een volmaakte patriot” is. In elk geval vonden zelfs zijn collega’s zijn stijl agressief en beledigend. De brief dreef de Duitsers in de gordijnen. Von Bissing eiste een verbod tot publicatie. In de archieven van het Vaticaan is een geheim intern document opgedoken dat de brief van Mercier in harde bewoordingen afkeurt: “Hij lokt conflict uit en bevat grove leugens”. De auteur hoopt dat het Vaticaan de Belgische kardinaal kan muilkorven. Hoogstwaarschijnlijk is de auteur van dit document niemand minder dan Mgr. De Sarzana. Emanuele De Sarzana, een telg uit een adellijk Zuid-Italiaans geslacht, was in 1913 naar Brussel gestuurd om er zaakgelastigde in de nuntiatuur te worden. Gezien nuntius Tacci ook Nederland onder zijn bevoegdheid had en dikwijls afwezig was, was Sarzana eigenlijk de vervanger van de nuntius in Brussel. In het begin van de oorlog kon hij nog één en ander gedaan krijgen. Hij zorgde voor een zekere bewegingsvrijheid voor Mercier en de andere bisschoppen, organiseerde hulp voor Franse en Belgische krijgsgevangenen in Duitsland, kreeg twee gevangengenomen jezuiten vrij en stond kort na de Leuvense brand op één lijn met Ladeuze. Je kon hem zeker geen gebrek aan werkkraft verwijten: hij werd de Vaticaanse heraut van hulp en bijstand genoemd. Maar enkele gebeurtenissen in die periode zaaiden twijfel over het standpunt van de zaakgelastigde. Op 5 januari 1915 hadden de nuntius en Sarzana gouverneur-generaal von Bissing bezocht, die zich beklagde over de brief en eiste dat die niet zou worden voorgelezen in de kerken. Terwijl Mgr. Deploige – als koerier van kardinaal Mercier – er alles aan deed om in Rome de paus in te lichten over de Duitse misdaden tegen de kerken, de priesters en het geloof, waren er signalen dat het Belgische standpunt zo moeilijk ‘verkocht’ raakte in de hoogste Roomse kringen. Ook de Belgische regering merkte dat er in de eerste drie maanden na de brand van Leuven lauwwerdig werd gereageerd op het feit dat België onder de Duitse oorlogsmachine was platgewalst. Wat was hierin de rol van Sarzana? In elk geval kreeg hij, toen hij naar Rome moest om het standpunt van de nuntiatuur kracht

⁴ Een minutante is een diplomaat met binnendienst in het Vaticaan

⁵ Een staatssecretaris in het Vaticaan wordt aangezien als de buitenlandminister van de Heilige Stoel en de belangrijkste figuur in de Katholieke Kerk na de paus.

⁶ We verwijzen hierbij ook naar de boekbespreking van Luc De Munck in VIFF-flash 54 (april-juli 2015) van ‘Kardinaal Verzet’, door Jan De Volder.

⁷ Baron Hermann Von der Lancken was generaal-luitenant in het Duitse leger en Duitse gouverneur-generaal in Brussel

bij te zetten in januari 1915, voor de lange etappe naar het zuiden een lift in een Duits militair voertuig. Daar het toen erg koud was kreeg de prelaat zelfs een pelsmantel om met Duitse militaire kentekens. Bij aankomst in Rome had hij een gesprek met Deploige en beweerde hij met klem dat de Leuvenaars wel degelijk op de Duitsers hadden geschoten. De lift had blijkbaar vruchten afgeworpen want Sarzana meende dat de paus het liefst in het vage zou blijven. Het minste wat je kan zeggen is dat de confrontatie tussen beiden gespannen was. En dat de houding van Sarzana dubbelzinnig was.

SIMON DEPLOIGE

Maar wie was die Monseigneur Simon Deploige? Hij was als 'geheim diplomaat' actief in Rome om er de belangen van de Belgische Katholieke Kerk te verdedigen bij de Heilige Stoel. Daarnaast was hij ook politicus, senator en professor sociale economie en natuurrecht aan de Katholieke Universiteit Leuven. Hij reisde geregeld naar Rome en had een rechtstreekse lijn met de Belgische regering in ballingschap in Le Havre, vooral via minister Joris Helleputte. Hij richtte begin 1915 een 'Comité Interallié de Propagande' op met de steun van Engelsen, Belgen en Fransen. Het was niet alleen hemzelf, maar ook hooggeplaatste katholieken en minister Helleputte in het bijzonder al opgevallen dat 'het Belgische verhaal' zo moeilijk verkocht raakte in het Vaticaan en daar wilde hij iets aan doen. Vandaag zouden we zeggen: Deploige was de lobbyist van dienst. De talrijke intriges van beide kanten om de paus van hun eigen gelijk te overtuigen lezen als een thriller. Neem nu het verhaal van een zekere Monseigneur Amedée De Crooij, die op 22 januari 1915 in Rome aanbeldt als gezant van Mercier. Deze doctor in de theologie en filosofie kende Rome als zijn broekzak gezien hij gestudeerd had aan de pauselijke universiteit Gregoriana. Alhoewel zijn vader Duitser was, viel er aan de Belgische gezindheid van De Crooij niet te twijfelen. Hij had een afspraak met kardinaal Gasparri en de paus zélf en lichtte hen in over de gebeurtenissen rond de herderlijke brief van Mercier en de gijzeling die erop was gevolgd. 's Avonds kon hij terugkeren naar Mechelen met een handgeschreven brief van

de paus, gericht aan Mercier. Nu moest het blitzbezoek van de kanunnik te allen prijze geheim blijven uit schrik voor een eventuele arrestatie bij zijn terugkeer in België. Maar Sarzana had gemeend er goed aan te doen de aanwezigheid van de Crooij⁸ meteen aan de grote klok te hangen.

EUGENIO PACELLI

Dat ondertussen de verhouding tussen Deploige en Sarzana 'gespannen' was is nog een understatement. Dat was ook een andere hoge Vaticaanse diplomaat niet ontgaan, Monseigneur Eugenio Pacelli⁹, de pro-secretaris van de Congregatie voor Buitengewone Kerkelijke Aangelegenheden. Pacelli wilde uit alle tegenstrijdige geruchten die hem bereikten de waarheid distilleren. Hij had gemerkt dat de versies van Sarzana en De Crooij over wat met Mercier was gebeurd grote verschillen vertoonden. En ook het feit dat de pauselijke diplomaten in Brussel met de Duitse bezetter een akkoord hadden voorbereid, zinde hem niet. Uit het boek van Ickx blijkt dat staatssecretaris Pacelli allesbehalve Duitsgezind was¹⁰. Hij zorgde er eigenhandig voor dat de koers van het Vaticaan geleidelijk werd bijgesteld en dat de Heilige Stoel vanaf het najaar 1915 steun verleende bij de heropbouw van de universiteit en haar bibliotheek. Hij doorzag het bedrog van de Duitse berichtgeving en zuiverde het Vaticaan van pro-Duits diplomatiek personeel.

Pacelli wilde duidelijkheid, niet in het minst omdat in die eerste maanden van 1915 de paus door het verzuim van Tacci en Sarzana niet wist hoe de feiten in Leuven zich juist hadden afgespeeld. In een toespraak op een consistorie met de kardinalen van 22 januari 1915 verbreekt Benedictus wel – beïnvloed door het lobbywerk van Deploige – het stilzwijgen van het Vaticaan betreffende de Belgische toestand, maar toch sluit hij niet helemaal uit dat mogelijks franc-tireurs aan het werk waren in Leuven. Toch is de toespraak een eerste doorbraak, en in Leuven is rector Ladeuze tevreden over de toespraak en vooral de wapenfeiten van zijn vertrouweling Deploige.

⁸ Dit verhaal zou nog een politiek geladen staartje krijgen. Korte tijd nadien benoemde de paus Mgr. De Crooij tot bisschop van Doornik zonder medeweten van de Duitse bezetter. Nuntius Tacci had op vraag van Gasparri verzekerd dat de Duitsers geen bezwaar hadden tegen deze benoeming, maar dat was gelogen, want de Duitsers zagen de nieuwe bisschop als een creatuur van de gehate Mercier. Van dan af was Tacci – die in Rome als té Duitsgezind geboekstaafd stond – door de Duitsers beschouwd als een verrader, werd persona non grata in Brussel en mocht verhuizen naar Den Haag.

⁹ Deze Eugenio Pacelli zou later – in 1939 – tot paus worden verkozen onder de naam Pius XII. Hij overleed in 1958 en werd opgevolgd door Johannes XIII.

¹⁰ Met deze revelatie werpt auteur Ickx onrechtstreeks een nieuw licht op de houding van Paus Pius XII tijdens de Tweede Wereldoorlog. Iemand die in WO I streed voor neutraliteit van het Vaticaan en discreet de geallieerde zaak ondersteunde kan toch 30 jaar later niet veranderd zijn in 'Hitlers Paus', zoals hij door zijn tegenstanders werd afgeschilderd.

DE CLUB VAN VIJF

Maar de ijver van 'diplomatiek geheimagent' Deploige is nog niet getemperd. In het voorjaar van 1915 beseft hij dat hij het lobbywerk niet in zijn eentje tot een goed einde kan brengen. In het eerste halfjaar van 1915 brengt hij een groep van vijf hooggeplaatste katholieken uit vijf verschillende landen in het diepste geheim samen om met nog meer kracht te kunnen beïnvloeden. Het was een heteroogeen groepje dat bijna dagelijks bijeenkwam in Sint-Juliaan-der-Vlamingen¹¹. Naast Mgr. Deploige zelf bestond de groep uit Duncan Gregory uit Engeland (die dicht stond bij Pacelli), prins Vladimir Ghika, leider van de katholieke partij in Roemenië, de kritische Louis Canet uit Frankrijk en Shinjiro Yamamoto¹², een Japanse zeemachtattaché, vriend van Deploige en Ghika. Deze laatste was een toegewijde katholiek en genoot het onbeperkt vertrouwen van de paus. Ze kregen advies van de Engelse Benedictijnerkardinaal Francis Aidan Gasquet, die een rechtstreekse lijn had met de paus. Maar ook de Duitsers zaten niet stil, alhoewel ze voelden dat de wind in Rome gedraaid was. Consul Erzberger gaf op 5 maart 1915 een officiële verklaring uit over 'de wrede heden waarvan Duitsers het slachtoffer waren'. Sommige 'feiten', zoals het feit dat handen werden afgehakt door de Belgen, dat Belgische meisjes de Duitsers op het slagveld de ogen hadden uitgestoken of dat priesters het werk van de franc-tireurs zouden hebben geleid, konden nooit hard gemaakt worden en waren volledig aan de verbeelding ontsproten.

Sint-Juliaan-der-Vlamingen

ONTMASKERD

Twee dagen later berichtte de Corriere della Sera van Milaan opnieuw over de affaire Mercier. Zonder veel omwegen werd de dubieuze rol van Tacci en Sarzana ontmaskerd. Beiden zouden samen met de Duitse autoriteiten een tekst voorbereid hebben om de herderlijke brief van Mercier teniet te doen. Ze werden in de krant neergezet als collaborateurs, die zich voor de kar van een bezettende macht lieten spannen om een plaatselijke kardinaal te muilkorven. Officiële vertegenwoordigers van het Vaticaan waren dus eigenlijk dubbelagenten van de Pruisische regering!

De nuntius vond verdedigers bij L'Osservatore Romana en de Corriere d'Italia, maar deze kranten vonden geen argumenten om de beschuldigingen te weerleggen. Ze verwezen alleen naar artikelen uit de Nederlandse krant De Tijd en de... Kölnischer Volkszeitung. Deploige vond in dit alles voldoende argumenten om Sarzana af te schilderen als de 'ware aanstoker van de leugens omtrent de franc-tireurs'. In een audiëntie van Deploige bij de paus op 10 april 1915 wordt afgesproken dat Sarzana zich moet verantwoorden voor zijn houding in augustus 1914, onder andere over een brief, die hij – op vraag van gouverneur Von Lüttwitz¹³ - naar de Leuvense deken had gestuurd met de bedoeling om de gemoederen te bedaren. Hij had geschreven dat er geen kwade wil aanwezig was bij de Duitsers. Het werd nu ook de paus duidelijk dat Sarzana danste naar de pijpen van de Duitse bezetter en dat bepaalde voortaan de houding van Benedictus. Eenmaal overtuigd van de 'onschuld' van de Leuvenaars heeft hij veel caritatieve en humanitaire acties ten voordele van Leuven ondernomen en gesteund en liet hij een deel van de Vaticaanse bibliotheek naar Leuven verhuizen als steun voor de bouw van een nieuwe bibliotheek.

Hieruit blijkt dat degenen die hem als Duitsgezind bestempeld – zoals ook de Fransen deden – eigenlijk laster verspreidden. De terughoudendheid van Benedictus in het begin van de oorlog had als enige oorzaak dat essentiële informatie over de Leuvense gebeurtenissen hem door zijn eigen diplomaten werd verzwegen, niet omdat hij geloofde in de Duitse propaganda.¹⁴

¹¹ San Giuliano dei Fiamminghi is de nationale kerk van België in Rome. Deze kleine maar fraaie kerk ligt in het hart van de oude stad, aan de Via del Sudario nr. 40, tussen de imposante San Andrea della Valle en de Largo Argentina, achter de Corso Vittorio Emanuele II. Van oorsprong is San Giuliano de kerk van het graafschap Vlaanderen. De geschiedenis ervan gaat tot meer dan duizend jaar terug.

¹² Yamamoto zou later leraar Frans worden van keizer Hirohito en lid van de Japanse delegatie op de vredesconferentie van Versailles

¹³ Baron Arthur Von Lüttwitz was een Pruisische generaal-luitenant en militair gouverneur in Brussel

¹⁴ Iets gelijkaardigs gebeurde met paus Pius XII die tijdens de Tweede Wereldoorlog de stempel kreeg van Hitler's Pope terwijl hij uit dit verhaal zeker niet als Duitsgezind naar voren komt.

EINDAFREKENING

Eind mei 1915 verliet Deploige Rome. Hij beschouwde zijn missie als voltooid, behalve dan dat Sarzana nog rondliep op het staatssecretariaat. Die was furieus en probeerde nog in het openbaar alle schuld af te wentelen op staatssecretaris Gasparri, maar tevergeefs. Ook nuntius Tacci kwam niet ongeschonden uit het diplomatiek avontuur, want op aandringen van de Belgische ambassadeur Van den Heuvel werd hij uit Brussel teruggeroepen.

De brand van Leuven heeft Emmanuele De Sarzana zijn diplomatieke carrière gekost. Hij werd kanunnik-coadjutor van het kapittel van de basiliek Santa Maria Maggiore, een lange titel voor een kleine en ongevaarlijke job. Wanneer hij later wat onhandig om eerherstel vroeg kreeg hij een diplomatisch 'njet' van Kardinaal Pacelli, die ondertussen staatssecretaris was geworden. Pacelli had een goed geheugen. Ook nuntius Tacci werd een tijdje buitenspel gezet om tenslotte vanaf oktober

Johan Ickx, auteur van het geruchtmakende boek

1918 prefect te worden van de pauselijke paleizen. En Deploige? Zijn onverzettelijke houding zou nog lang nazinderen bij de Duitsers en de tol die zijn familie moest betalen was groot: in 1916 werd zijn familiehuis in Tongeren door de Duitsers geconfisqueerd en ingericht als Kommandantur... en in 1940 gebeurde dit opnieuw. Dit kan geen toeval zijn. In het Leuvense verhaal hebben wij Mgr. Deploige ook leren kennen als een goede vriend en medewerker van rector Ladeuze. Dit zou niet zo blijven. Tussen beide eminente heren ontwikkelde er zich een heftige strijd over het al dan niet plaatsen van het opschrift 'Furore teutonico diruta, dono americano restituta'¹⁵ op de gevel van de nieuwe Leuvense universiteitsbibliotheek. Deploige wilde halsstarrig dat dit opschrift zou worden aangebracht, maar Ladeuze koos ervoor geen enkel opschrift aan te brengen. Het werd een bittere strijd en een slijtzwam tot aan de dood van Deploige in 1927. Eén jaar later werd de bibliotheek ingehuldigd met een neutrale balustrade... die twee weken later door een Leuvense bouwvakker naar beneden werd gegooid. Ladeuze stond geïsoleerd in zijn poging om de strijdbijl te begraven.

De 'ondergrondse' Club van Vijf – of toch degenen die nog leefden – bleef nog verscheidene jaren functioneren en behalve een korte nota aan Pacelli waren er in het archief geen sporen te vinden van het bestaan van de Club. Het geheim rapport van Ladeuze uit 1915 verdween diep in de Vaticaanse archieven en bleef 100 jaar onaangeroerd. Nooit meer zou iemand nog dit boeiend facet van de Vaticaanse geschiedenis aan de oppervlakte brengen, indien niet een attente Vlaamse archivaris in Rome deze historie op het spoor kwam en het te boek stelde. We mogen Johan Ickx hiervoor erkentelijk zijn.

Jan Breyné

Johan Ickx, *'De Oorlog en het Vaticaan, Geheim verzet na de brand van Leuven in 1914'*, Lannoo, 2017

¹⁵ 'Door Duits geweld geveld, met Amerikaans geld hersteld'

‘TERSTOND VANAF HET BEGIN’ (FINO DAGLI INIZI)

Woorden van een roepende

In 1917 hadden de legerleidingen van de betrokken belligerenten alle illusies van een spoedige afloop van de vijandelijkheden allang opgeborgen. Intussen vervloot ook de allerlaatste hoop die afloop gewapenderwijs af te kunnen dwingen; zozeer hadden zij zich binnen de eigen en tegen de vijandelijke oorlogsretoriek verschanst. Voeg daarbij het feit van de tot buitensporige proporties aangewassen verliescijfers, en ook de perverse oorlogslogica waardoor deelname aan de strijd nog slechts te legitimeren viel door inzet van tot en met de laatste man, tot de pyrrhusoverwinning, werd aanvaardbaar.

Iemand die, in weerwil van zijn beperkte morele impact en wars van ook de minste partijdigheid, die logica niet voetstoots wilde volgen, en tot de wanhoop toe de kaart van het overleg had getrokken, was Paus Benedictus XV, de ‘onbekend gebleven’ paus. Onbekend, en zeer ten onrechte, zoals uit bijgaande biografische schets moge blijken.

WOORDEN VAN VREDE

In een niet toevallig in 1941 (!) bij Gooi en Sticht (Hilversum) heruitgegeven Vredesnota daterend van 1 augustus 1917 richtte de Kerkvorst, die, amper benoemd bij het uitbreken van de oorlog in 1914, zich met aandring tot ‘de hoofden der oorlogvoerende volken’. Daarbij benadrukte hij vooreerst zijn volstrekke, ‘vaderlijke’, onpartijdigheid jegens alle oorlogvoerenden; vervolgens drukte hij hen zijn welwillendheid op het hart, ‘zonder aanzien des persoons, zonder onderscheid van nationaliteit of godsdienst’; ten slotte vertolkte hij de vaste wil geen inspanning onverlet te laten om ‘het einde van deze ramp te bespoedigen’, pogingen aan te wenden de volken en hun hoofden tot gematigder besluiten te nopen en zodoende een ‘rechtvaardigen en duurzamen’ vrede te bespoedigen.

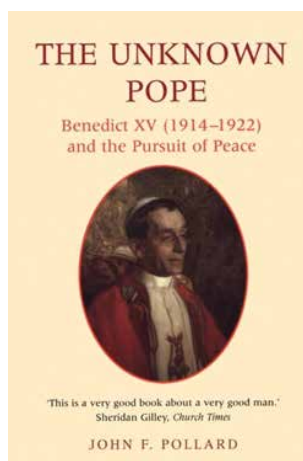
Voor de formulering

van zijn verzuchtingen had Benedictus evenwel niet op het rampjaar 1917 gewacht. Alleen hadden de mogendheden zijn pleidooi voor onderhandelingen van 1914 hooghartig in de wind geslagen en daarmee oorlog te land, ter zee en in de lucht over de wereld uitgeroepen. Die had dood en vernieling gezaaid in onverdedigde steden, stille dorpen, onder schuldeloze bewoners.

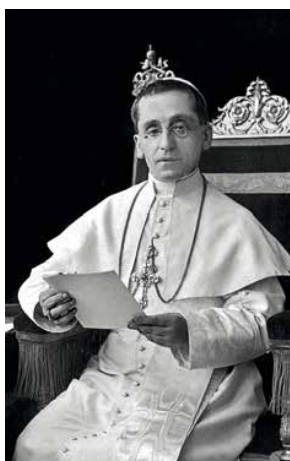
Terecht vraagt de Paus zich drie jaar later dan ook af of er straks van de beschaafde wereld nog slechts ‘een doodenveld’ overblijft en de algemene waanzin die Europa in zijn wurggreep houdt het Avondland niet finaal tot de afgrond van de zelfmoord zal leiden.

In weerwil van zijn aanvankelijke aanbevelingen uit 1914 besluit Benedictus drie jaar later uit plichtsbesef zijn terughoudendheid af te leggen, zich andermaal, en ditmaal met de grootste aandring, richtend tot ‘hen die het lot der volken in hun handen dragen’. Deze bede preciseerde hij in een aantal zeer specifieke minimale premissen die de vrede dienden te bespoedigen. Als uitgangspunt stond daarbij het vitale belang van het afleggen van het wapengekletter ten voordele van de macht van het recht voorop; een en ander zag de Prelaat zich voltrekken middels een minimale consensus die gepaard zou gaan met de inrichting van een scheidsgerecht met expliciet vredestichtende functie, een soort *common ground*, zeg maar, in het leven te roepen door een soort Veiligheidsraad *avant la lettre*.

Meer specifiek stuurde Paus Benedictus aan op de vrijmaking van de zeeën ten behoeve van allen, en, ongemeen revolutionair voor zijn tijd, de ‘volledige en wederzijdsche kwijtschelding’ van te herstellen beschadigingen en oorlogskosten. In de plaats daarvan gooide hij hoge ogen met wat luidens hem de ‘onmetelijke

‘the Unknown Pope’, boek van John Pollard

Benedictus doet vredesoproep aan de wereld

voordelen van een *algehele ontwapening* waren. Wat niet impliceert dat hij daardoor zou zwichten voor ondoordachtheid en naïveteit. Zo insisterde hij op de wederkerige teruggave van de bezette gebieden, o.m. België, gedeeltes van Frankrijk en de Duitse koloniën. Ook waar het de territoriale vraagstukken betrof die debat vormden tussen Italië en Oostenrijk, en Duitsland en Frankrijk sprak hij de hoop uit dat de redelijkheid zou zegevieren, en dat de onberekenbare voordelen van een duurzame vrede gepaard met ontwapening de geesten zou bedaren in een geest van billijkheid en rechtvaardigheid.

‘IUSTITIA ET PAX’ – ROADMAP VOOR EEN BILLIJKE VREDE?

Hij bepleitte overigens ook eenzelfde attitude van billijke rechtvaardigheid inzake de territoriale claims op Armenië, de Balkanstaten en de gebieden die toentertijd deel uitmaakten van het oude koninkrijk Polen, *‘welks edele historische tradities en welks lijden, speciaal gedurende den tegenwoordigen oorlog, het een bijzonder recht (gaven) op de sympathieën der natieën’*, aldus nog de Paus.

Daarmee waren de voornaamste grondslagen afgelijnd waarop de Kerkvorst de toekomstige reorganisatie der volken zag berusten. Hij ervoer daarin de geëigende *roadmap* bedoeld teneinde de herhaling van soortgelijke conflicten te voorkomen. *‘Het einde te (mogen) aanschouwen van de verschrikkelijke worsteling, die al meer en meer een nutteloos moorden blijkt,’* zo luidde *‘s mans* vurigste wens. Al zou die wens en het morele gezag waar hij mee was geformuleerd, op een koude steen vallen. Het is een gegeven waar de biografie van de ‘Onbekende Paus’, die als een ware roman wegleeft, een verhelderend licht op laat schijnen. Een kort overzicht.

POSITIE KIEZEN

Na de Italiaanse bezetting van de toenmalige ‘Heilige Stoel’ kon de Paus slechts op de steun rekenen van 16 landen waar hij diplomatieke relaties mee onderhield. Ander heikel punt was het feit dat zijn voorganger Pius X pas op 20 augustus 1914 overleden was, ergo, dat het conclaaf voor de pauskeus nog volop zijn beloop aan het krijgen was terwijl Europa zich reeds alom mobiliseerde. Op 3 september werd kardinaal Giacomo della Chiesa, aartsbisschop van Bologna, tot Paus gekozen. De neofiet van het Vaticaan liet er geen gras over groeien en wees in een pauselijk schrijven *‘Ubi Primum’*, nauwelijks vijf (!) dagen na zijn verkiezing het dreigende bloedvergieten onder de *‘Europese christenen’* resoluut van de hand.

Van meet af aan hield de Kerkvorst zich overigens afzijdig, al viel hij furieus uit tegen de Duitse schade toegebracht aan de kathedraal van Reims. Op Allerheiligendag 1914 volgde kort nadien een tweede encycliek *‘Ad Beatissimi Apostolorum’* (‘Een Oproep tot Vrede’), waarin hij het bloedvergieten zonder voorgaande veroordeelde. Het vredesluit van dit rondschrijven stipuleerde de vrije meningsuiting van alle intellectuelen, op voorwaarde dat die een houding van gematigdheid zouden betrachten. Begin december drong de paus dan weer op een Kerstbestand aan, zodat de kanonnen dan toch zouden zwijgen op de nacht waarop de engelen zingen.

De ‘heilige man’ stelde zich zelfs terughoudend op tegenover de geallieerde aanklachten aangaande de Duitse vernielingen in Leuven, en repliceerde dat er klachten bij hem binnenliepen over de collectieve geallieerde terechtstelling van ongewapende bemanningsleden van een overgegeven Duitse onderzeeër (het vaak doodgezwegen Britse Baralong-incident, 1915). Voor de paus was het gedurig op eieren lopen teneinde zich voor

de Osservatore Romano van 17 augustus 1917 met de oproep van Benedictus aan de oorlogvoerende landen

aanklachten van partijdigheid te behoeden. Zulks werd hem niet in dank afgenomen: de geallieerden betichtten hem ervan de 'Duitse', de centralen de 'Franse' paus te zijn.

'WAT GIJ AAN DE MINSTE DER MIJNEN...'

Niet in staat de oorlog een halt toe te roepen werkte de paus zich uit de naad om dan maar het lot van de krijgsgevangenen te lenigen. De verschillende nuntii in de oorlogvoerende landen bezochten krijgsgevangenenkampen om verslag uit te brengen over de behandeling en leefomstandigheden aldaar. Op zijn last werden door de Duitse autoriteiten weldra 3 000 Belgen en 20 000 Fransen vrijgelaten. Tegen het einde van de oorlog had de *Opera dei Prigionieri* (Het Werk t.v.v. de Gevangenen) meer dan 600 000 stukken (brieven, onderzoek naar vermisten en aanvragen tot de repatriëring van zieke gevangenen, vooral van gehandicapten en tuberculosepatiënten) verwerkt. Kinderen waren een ander voorwerp van zijn bezorgdheid. In oktober 1916 lanceerde Benedictus ter attentie van de katholieke gemeenschap in de VS een oproep om voedsel te verstrekken aan de Belgische kinderen. Uit eigen fondsen droeg hij zelf \$ 2 000 bij, en hij riep Amerikaanse schoolkinderen op het werk voor hun Belgische leeftijdsgenootjes ruimhartig te sponsoren.

DE STUKGESLAGEN ILLUSIE

In 1917 schenen de kansen voor vrede ineens rianter toe. De bal lag ditmaal in het Duitse kamp, waar kanselier Theobald von Bethmann-Hollweg wel oren naar een overleg leek te hebben. Aartsbisschop Eugenio Pacelli (voor de oudste lezers bekend als de latere Paus Pius XII) werd vooruitgestuurd om de diplomatieke temperatuur te gaan opmeten. In de *Reichstag* lukte het katholiek voorman Matthias Erzberger om een meerderheid van 212 tegen 126 leden achter zijn vredesvoorstel te scharen. Toen volgde Benedictus' hierboven geschetste *Vredesnota* van 1 augustus 1917, zegge en schrijve pal op de aanvangsdag van de Derde Slag bij Ieper. De vijf punten die Benedictus' *conditio sine qua non* zouden inhouden, waren: wapenvermindering, een bindende arbitrage bij twistpunten, de 'vrijheid van de wereldzeeën', de onderhandelde beslechting van territoriale disputen en het zelfbeschikkingsrecht der volkeren. Voor dit laatste punt hield de paus zijn hart vast. Hij opperde evenwel dat er 'grond was voor hoop dat, in acht genomen de ontzaglijke voordelen van een duurzame vrede na ontwapening, de opposenten die nauwlettend, maar vanuit een verzoeningsbereide 'mindset' zouden onderzoeken'.

Eugenio Pacelli, de latere Pius XII, op diplomatieke missie in Duitsland

De reacties op Benedictus' vredesoproep waren onthutsend. De geallieerden wezen hem met klem van de hand. In Duitsland liep Bethmann-Hollwegs voorstel tegen een nukkige reactie van de *Oberste Heeresleitung* op; Bethmann-Hollweg werd aan de dijk gezet; de oorlog zou eens te meer het laatste en vernietigende woord hebben. Benedictus' vrome illusie om in de vredesbesprekingen alsnog medezeggenschap te krijgen kreeg een ferme knauw middels een geheime clausule in het Verdrag van Londen, die Italië toestemming gaf de pauselijke inmenging in toekomstige beslissingen af te blokken.

Het resultaat loog er niet om. Het resulterende Verdrag van Versailles stipuleerde het rancuneuze soort van hachelijke vrede waar Benedictus vooraf nog zo tegen had gewaarschuwd. Reeds in 1915 had de paus gewaarschuwd voor het waandenkbeeld van een totale overwinning. *'Naties sterven niet; vernederd en onderdrukt mokken ze onder het juk dat ze opgelegd krijgen... op die manier dragen ze op de volgende generatie(s) een trieste erfenis van haat en wraakzucht over.'* Woorden die profetisch zouden klinken doordat de onrechtvaardigheden van Versailles de haat die finaal op een heilloze Tweede Wereldoorlog zou uitdraaien, alleen maar aanvuurden.

Benedictus stierf in 1922 op 67-jarige leeftijd. Zijn tijd als paus was kort, zijn geestelijke erfenis, te oordelen naar de twee daaropvolgende pontificaten, zeker niet gering. Paus Pius XI, zijn opvolger, harmoniseerde de relaties tussen de Heilige Stoel en Italië, wat resulteerde in het Verdrag van Lateranen, dat Vaticaanstad in het leven riep (1929). Daarnaast had hij ook de carrière van Pacelli, de latere Pius XII, op de rails gezet. Pius, die vooraf tot pauselijk nuntius in Beieren was benoemd, zou weliswaar in een kwaad daglicht komen te staan door vermeende partijdige opstellingen tijdens de Tweede Wereldbrand.

O, DIE VERDEELDE WERELD

Sinds Versailles blijft de wereld vergeefs zoeken naar een rechtvaardige en duurzame vrede. De sluimerende frustraties uit de twee wereldoorlogen draaiden vervolgens op de Koude Oorlog uit. Dat conflict verdeelde de wereld in twee machtsblokken: het Westen en het Oosten, en vuurde het geweld aan in Latijns-Amerika, Afrika en Azië. Vandaag blijft het geweld de grondgebieden van de vroegere Austro-Hongaarse en Ottomaanse keizerrijken achtervolgen. Sarajevo, de plek waar de Grote Oorlog uitbrak werd verscheurd door etnische haat in de jaren 1990 gedurende de zgn. Bosnische Oorlog. De talloze conflicten in de Midden-Oostelijke regio vinden tenminste ten dele hun oorsprong in de beslissingen waardoor de zegevierende geallieerden het Ottomaanse Keizerrijk naar eigengereid believen splitsten.

In een encycliek gepubliceerd in 1920 – na Versailles – riep Benedictus op om wraaklust af te zweren, *'de haat af te leggen en vergrijpen te vergeven'*. Honderd jaar post factum werd zijn vredespleidooi door Paus Franciscus hernomen. In zijn oproep van 1 september 2013 om een dag van gebed en vasten in acht te nemen voor de vrede in het Midden-Oosten formuleerde Franciscus het als volgt: *'Nooit heeft het gebruik van geweld de vrede in zijn kielzog teweeggebracht. Oorlog baart oorlog, geweld baart geweld.'*

grafmonument voor Benedictus in Sint-Pieters te Rome

GERAADPLEEGD

Dès le début – Vredesnota 'Aan de hoofden der oorlogvoerende volken'. In: *Ecclesia Docens* nr. 0133, Gooi en Sticht, Hilversum © 1941.

John Pollard, **The Unknown Pope: Benedict XV (1914-1922) and the Pursuit of Peace: Benedict XV (1912-1922) and the Pursuit of Peace.** London: Bloomsbury Academic, 2000.

Chris Spriet
Brugge

HISTORISCHE RUBRIEK

DE SLAG OM DE KEMMELBERG 100 jaar later

De Kemmelberg is één van de bijzonderste landschappen in de ruime omgeving. De heuvel dankt zijn bestaan aan een top van ijzerzandsteen, een overblijfsel van een zandbank voor de kustlijn van 7 miljoen jaar geleden. Deze beschermlaag van ijzerzandsteen beschermde tegen erosie en deed een heuvel ontstaan, want de rest van het omliggende landschap werd wel weggeschuurd. Veel later liet ook de mens zijn oog vallen op dit bijzondere landschap. In de IJzertijd bouwden de Kelten hier een belangrijke hoogtenederzetting, later kwam de permanente bewoning lager op de noordoostelijke flank te liggen, met name het dorp Kemmel. Bij het brede publiek is deze plaats vooral bekend door het wielrennen en het toerisme. Toeristen kwamen hier al in de 19de eeuw. Er werd voor hen een uitkijktoren gebouwd die de hele streek kon overzien.

Duitsers bezetten een holle weg aan Lokerhof

HERINNERINGSPARK

Vandaag is de Kemmelberg ook gekend als herinneringspark. Op het eind van 1914 loopt het front vast op de heuvelrug Wijtschate-Mesen, 3,5 km van hier. De Kemmelberg was één van de weinige hoogten in geallieerde handen. De uitkijktoren diende nu om de Duitse linies te bespieden. In juni 1917 is de Mijnslag een succes voor de geallieerden, het front schuift verder weg van de Kemmel: 9 km, maar de oorlog was nog niet gedaan. Na de Oktoberrevolutie stopt de oorlog in Rusland en brengt Duitsland troepen naar het Westfront. Hun Lenteoffensief was een poging tot belangrijke doorbraak vóór de aankomst van

de Amerikanen en moest een wig drijven tussen het Britse en Franse front. In een eerste fase bij de Somme vanaf 21 maart 1918 werd aanvankelijk grote vooruitgang geboekt maar na een week loopt de aanval vast. In een 2de fase kwamen Noord-Frankrijk en West-Vlaanderen aan de beurt: een Duits offensief richting Franse kanaalhavens en een omsingeling van Ieper. In één week rukten de Duitsers op van de Leie tot de voet van de Kemmelberg, ca. 10 km verderop. Een snelle herschikking was nodig bij de geallieerden. De Britten trokken zich terug tot tegen Ieper en kregen Franse steun in de sector van de West-Vlaamse heuvels. De Duitsers lasten een pauze in en brachten versterkingen naar de Douvevallei.

Op 25 april 1918 volgde de bestorming van de Kemmelberg door het Alpenkorps na een voorafgaand bombardement van gasgranaten en brandbommen. De Franse posities lagen onder machinegeweervuur en geschut vanuit ruim 80 vliegtuigen. Bij dageraad werden de resterende stellingen bestormd: na één uur wordt de uitkijktoren bereikt. Aan de Monteborg bieden de Fransen meer weerstand en duurt het tot 's middags. In de namiddag geraakten Duitse voorposten tot bij de Kemmelbeek, waar ze moesten wachten op achterblijvende reserves en materiaal en waar ze hun nieuwe posities versterkten. Ze waren onwetend over een gat in de geallieerde linies tussen Rodeberg en Scherpenberg.

Op 26 april maakten de Fransen snel een frontlijn voor Loker en de Scherpenberg en de Britten verder oostwaarts richting Ieper. Intussen vonden hier en daar lokale gevechten plaats. Op 29 april was er opnieuw een Duitse aanval, tussen Loker en Ieper. Franse cavalerie ten westen en infanterie ten oosten van Loker houden stand: Rodeberg en Scherpenberg worden niet ingenomen, Ieper wordt ook niet omsingeld.

Fransen graven zich in

GEVECHTEN DUREN VOORT

De hele zomer lang blijven lokale gevechten duren. Fransen en Duitsers gaan om de beurt wat voor-en achteruit. De Duitsers beschikken nu over de Kimmelberg als uitkijkpost. In juli maken de Fransen plaats voor nieuwe Britten, nu gesteund door Amerikanen die hier in opleiding worden gestuurd. Het wordt ook stilaan duidelijk dat de geallieerden het initiatief overnemen. De Duitsers trekken zich terug van de Kimmelberg naar de Wijtschateboog op 30 augustus. Terzelfdertijd openen de Amerikanen een offensief tussen Vierstraat en Ieper. Ten koste van grote verliezen boeken ook zij daar vooruitgang. De Heuvelrug Wijtschate-Mesen wordt bij het algemene offensief van eind september heroverd door de Britten. Van het Heuvelland rest op dat moment niets meer dan een onbewoond verhakeld landschap van bomkraters, oorlogsrommel en duizenden doden.

TENTOONSTELLING: 1918 THE FINAL OFFENSIVE: DE SLAG OM DE KEMMELBERG

BC Het Heuvelland - 21 april 2018 – 15 december 2018
Onder de naam 'The Final Offensive' organiseren het Memorial Museum Passchendaele 1917, de gemeente Heuvelland en de stad Waregem een reeks tentoonstellingen over het laatste oorlogsjaar.

Op deze LIDAR-foto van de Kimmelberg zijn duidelijk de sporen van WO I te zien.

In het Bezoekerscentrum Het Heuvelland vind je op de eerste verdieping een permanente, toegankelijke inleiding op het oorlogsgebeuren in deze regio. Op de 2de verdieping word je na een introductiefilm meegenomen naar de Slag om de Kimmelberg. Deze strategische hoogte was sinds 1915 een Britse uitkijkpost. Door de aanstaande komst van de Amerikanen, waren de Duitsers genoodzaakt tot een uitiem lenteoffensief. Zij bestormden de Kimmelberg maar met Franse hulp werd de verdere doorbraak eind april 1918 verhinderd. Na een hele zomer van lokale gevechten kregen de geallieerden de Kimmelberg weer in handen en dit met Amerikaanse hulp tijdens één van hun eerste acties in Vlaanderen. Enkele weken later bevrijdden de Britten de Wijtschateboog. Opvallende documenten en objecten, ongekende foto's en enkele treffende persoonlijke verhalen brengen dit verhaal tot leven en nodigen uit om de sporen ervan op te zoeken in het landschap. Op Erfgoeddag 21 april 2018 kun je de tentoonstelling bezoeken onder deskundige begeleiding. Inschrijven via toerisme@heuvelland.be

OPENLUCHTTENTOONSTELLING: 1918 THE FINAL OFFENSIVE

Op meer dan 30 plaatsen verspreid over alle 8 dorpen van Heuvelland én eveneens in Bailleul en Saint-Jans-Cappel over de Franse grens, komen er grote foto's die de betrokken locatie tonen voor, tijdens of na WO I. Het zijn bakens voor wie na de

tentoonstelling ook de belangrijkste plaatsen wil bezoeken of stopplaatsen bij een rondrit of fietstocht. Download de folder via de website.

NIEUW BOEK: DE KEMMELBERG: LANDSCHAP EN HERINNERING

Vandaag is de Kemmelberg bekend als een prachtig en beschermd landschap waar ook de littekens van de oorlog nooit veraf zijn. Het boek schetst de bijzonder gelaagde geschiedenis van dit unieke landschap van de prehistorie tot vandaag met een focus op de periode voor, tijdens en na WO I. Het boek gaat nadrukkelijk in op enkele unieke plaatsen en vormt dan ook een mooie leidraad of gids bij de verhalen in het Bezoekerscentrum Het Heuvelland.

Het boek door auteur Koen Baert wordt drietalig NL/F/ENG uitgegeven door Stichting Kunstboek.
€ 24,95 (ISBN 978-90-5856-590-7).

EEN HELE REEKS EVENEMENTEN

a) 17 april 2018, 10u30 -

Heuvelland Herdenkingstuin Vluchtelingen Westouter
HERDENKINGSPLECHTIGHEID VOOR DE VLUCHTELINGEN VAN HEUVELLAND

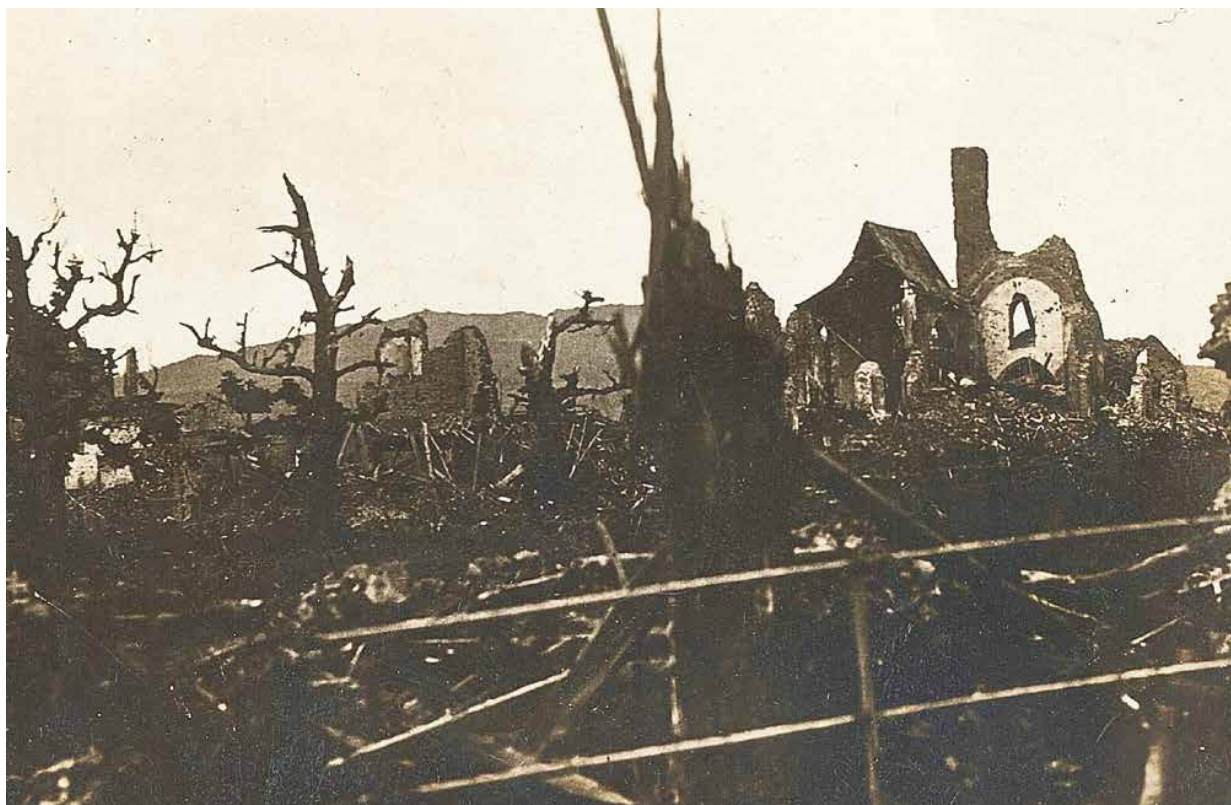
Oorlog doet meteen ook aan stromen vluchtelingen denken. Het Heuvelland verwelkomde eerst vluchtelingen uit Vlaanderen. Toen de oorlog hier aankwam in oktober 1914 probeerden velen zo lang mogelijk in de streek te blijven. Bij het lenteoffensief in april 1918 werden ook de laatste dorpen geëvacueerd.

De Elfnovembergroep werkt al 40 jaar rond de beleving van de oorlog door de gewone man en heeft in Westouter een herdenkingstuin ingericht voor de vluchtelingen. Op deze plaats herdenken zij hun lot samen met de gemeente Heuvelland en de plaatselijke basisschool.

b) 27 april 2018, 10u30 -

Heuvelland Franse Begraafplaats – Ossuaire du Mont Kemmel
OFFICIËLE HERDENKINGSPLECHTIGHEID VAN DE SLAG OM DE KEMMELBERG

De Slag om de Kemmelberg was het hevigst tussen 25 april en 29 april 1918. De Fransen kwamen toen te hulp om de bres in de frontlijn te dichten maar deze acties kostten hen 10.000 doden. Bepaalde regimenten bestonden gewoon niet meer. Ongeveer de helft van de slachtoffers werd later in het Ossuaire bijgezet, de plaats waar deze verliezen nu worden herdacht in aanwezigheid van (inter)nationale en

de resten van de kerk van Kemmel in 1918

lokale autoriteiten. Voor de gelegenheid wordt ook de vlam overgebracht van de Arc du Triomphe. De volksliederen worden gezongen door schoolkinderen uit Heuvelland en de Franse buurgemeenten Bailleul en Saint-Jans-Cappel. Deze herdenking staat open voor het grote publiek.

c) 27 april -13 mei 2018 - Dranouter Centrum
TENTOONSTELLING DRANOUTER 14/18

Het charmante dorp Dranouter is vooral gekend voor zijn muziek en gezellige eethuizen. Maar ook hier is de razernij van de Eerste Wereldoorlog voorbijgekomen. Het plaatselijke Feestcomité duidt de lokale gebeurtenissen in een tijdelijke tentoonstelling.

d) 28 – 29 april 2018 -Commandobunker Kemmelberg
THEMAWEEKEND: “DE KEMMELBERG UITGEPAKT”

De gemeente Heuvelland zet in op de herinnering aan dit dieptepunt uit de lokale geschiedenis, een militair slagveld met 1000den doden maar ook een ramp voor de lokale bevolking en het nochtans unieke landschap. Samen met het Dranouter Centrum, Provincie West-Vlaanderen, Regionale Landschappen Westhoek en andere partners wordt een herdenkingsweekend ingericht. Op verschillende historische plaatsen op en rond de Kemmelberg zal men zich kunnen inleven in het lot van soldaten, burgers en het landschap maar ook nieuwe paden kunnen bewandelen in het provinciedomein. Het wordt een combinatie van muziek, toneel en geschiedenis die de sfeer zal oproepen van het begin van de 20ste eeuw. Meteen wordt het ook een mooie wandeling of rondrit in het indrukwekkende landschap van het Heuvelland.

Inschrijven: www.toerismeheuvelland.be

e) 3 mei 2018, 19u30 - Kerk Kemmel

LEZING: KEMMEL 1914-1918

Kemmel was een begrip bij zowel Britse, Franse als Duitse soldaten. Voordien was het gekend als pittoresk dorp en ook vandaag zijn Kemmel en de Kemmelberg bij velen bekend. Koen Baert woont en werkt in Kemmel en gaat dieper in op de meest dramatische periode uit de lokale geschiedenis.

f) 26 augustus 2018 - Dries Kemmel

AMERICAN DAY

In augustus 1918 beleefden de Amerikanen hier hun eerste veldslag in Vlaanderen. Deze gebeurtenis wordt op een originele manier herdacht. In het centrum van Kemmel zal de bezoeker kunnen deelnemen aan allerlei typisch Amerikaanse zaken zoals line dancing of baseball en proeven van barbecue of apple pie terwijl het dorp in de sfeer baadt van de Verenigde Staten omstreeks 1918.

g) 29 augustus 2018 - Amerikaans monument Kemmelstraat Kemmel
OFFICIËLE HERDENKINGSPLECHTIGHEID VAN
DE ONTZETTINGSGEVECHTEN KEMMEL/IEPER

Ter voorbereiding van het algemene eindoffensief van eind september, was er in onze streek al heel wat activiteit in augustus. De Duitsers trokken zich terug van de Kemmelberg maar meer naar Ieper toe behielden ze wel hun posities. Tussen Vierstraat en de Komense vaart kwamen Amerikaanse troepen van de 27ste en 30ste divisie in actie, hun eerste echte offensief in Vlaanderen. In 1929 werd hier een monument opgericht met zicht op het slagveld waar honderden sneuvelden. Jaarlijks vindt hier een kleine ceremonie plaats kort voor Memorial Day en in 2018 vinden de Verenigde Staten en het gemeentebestuur het gepast deze gebeurtenis extra in de aandacht te plaatsen. Deze herdenking staat open voor het publiek.

Koen Baert

herdenking aan het Ossuaire op de Kemmelberg

Droom van Tubby Clayton

LITTLE TALBOT HOUSE IN IEPER

Philip 'Tubby' Clayton, de bezieler van de Poperingse soldatenclub Talbot House, koestert al langer de hoop in Ieper een dochterhuis op te richten. Hij wordt daarin geruggensteund door Charles Magrath¹⁶, in het burgerleven leraar talen aan de King Edward VII School in Sheffield, die een nogal ongewone YMCA-kantine openhoudt in de eeuwenoude saskamer bij de Rijselpoort, en die de stad als geen ander kent.

Philip 'Tubby' Clayton, 1915

LAMOTTEN

Talbot House had altijd al een nauwe band met Ieper. Zo hield Tubby in 1916 en 1917 iedere vrijdag een dienst in de gevangenis, waar de Town Major zijn hoofdkwartier had, en divisieaalmoezeniers, die ook in Talbot House over de vloer kwamen, deden hetzelfde in een kelder in de Diksmuidestraat en in de Lamotten in de Rijselstraat. Maar coördinatie was moeilijk en concentratie op eender welke plek zonder meer af te raden.

Charles Magrath, gezeten in het midden, Ieper, 1918

In augustus 1917 maakt Magrath kennis met Rev. Ralph Goodwin, de nieuwe aalmoezenier van de *146th Heavy Battery, Royal Garrison Artillery*. Aanvankelijk gaat 'Goodie' van de ene dug-out naar de andere om diensten te doen, maar al vlug begint hij te praten over een 'Little Talbot House'. Om die plannen concreet vorm te kunnen geven, trekt hij in bij Magrath onder de Rijselpoort. Onderhandelingen over een geschikte locatie leveren hen de toewijzing op van de voormalige kantschool van de Lamotten in de Rijselstraat. Op voorstel van Rev. H.G. Marshall, adjunct-hoofdaalmoezenier van het 18ste Legerkorps, geeft het *Talbot House Committee*¹⁷, waarvan Marshall lid is, op 29 augustus het groene licht om op die plaats een kleinschalig vooruitgeschoven Talbot House op te richten. Magrath wordt aangesteld als 'toezichthouder'. In de daaropvolgende weken maakt C.S.M. G. Barber van de *Royal Engineers*, lid van hetzelfde comité, een verslag op van het vereiste werk en het nodige materiaal om op te starten. Een corveeploeg van naar schatting 20 man zou een

¹⁶ Magrath was ook een tijdlang Town Major van de Stad Leuven en ontving uit erkentelijkheid daarvoor een eredoctoraat van de universiteit.

¹⁷ Om de problemen op het vlak van financiering en personeel het hoofd te bieden, werd in juli 1917 een Talbot House Committee boven de doopvont gehouden. Het bestond uit officieren en soldaten van het 18de en 19de Legerkorps en het Vijfde Leger. De samenstelling van het comité wijzigde naarmate de verschillende eenheden elkaar aflosten.

week tot tien dagen nodig hebben voor de noodzakelijke opruiming en herstellingen. Er wordt een budget van 1000 fr. voorzien. Daarnaast moet er een staf komen van 3 soldaten onder de leiding van een N.C.O. Om een en ander in goede banen te leiden, wordt een *Joint Committee* opgericht met vertegenwoordigers van beide huizen.

De eerste vrachtwagenlading meubelen is nog maar pas gedumpt of die wordt al door een voltreffer aan stukken geblazen. Verschillende nieuwe ladingen worden ter plaatse gebracht, bestaande uit tafels en stoelen, tentdoek, deuren, lamparmaturen, spullen voor de kapel, verf, enz. , en op 14 november verschijnt op het prikbord van het 'moederhuis' het volgende bericht:

LITTLE TALBOT HOUSE

werd gisteren geboren in Ieper. Het staat (min of meer) in de Rijselstraat, en was ooit een grote kantschool. De voorgevel in rode baksteen oogt nogal imposant, maar de lokalen erachter zijn echt niet meer wat ze waren. Hoe dan ook, er zijn nog zes kamers boven plus een geschikte ruime kelder.

We sturen er wat materiaal van het oude Huis naartoe.

Vorbijgangers moeten maar eens binnenwippen en Mr. Goodwin, de verantwoordelijke aalmoezenier, goeiendag zeggen.

Kerktienden mogen voor het ogenblik betaald worden in natura, zijnde ijzer voor de dakbedekking en zandzakjes.

Gas en water reeds aangesloten.

stempel van 'Little Talbot House'

Little Talbot House in kantschool Lamotten

TUBBY

Op 25 november vinden de eerste zondagsdiensten plaats in de nieuwe piepkleine kapel, die *St. George's Chapel* wordt genoemd. De week daarna arriveert Tubby met een nieuwe lading goederen, o.a. thee, tijdschriften, spelletjes, kachels en een 'ragtime' piano, zodat het Huis ook zijn sociale activiteiten kan starten in de kantine. "Enkele papieren slingers tussen de balken, veel witsel aan de muren, en een beetje nivellering van de vloeren, en we zullen daar Kerstmis vieren in die geest van vrolijke schijn waarin het Britse leger uitblinkt"¹⁸, aldus Clayton. Tot eind 1917 beperken de activiteiten zich voornamelijk tot de kelders, met Goodwin als inwonende aalmoezenier en een staf van vier man¹⁹, maar aan het 8ste Legerkorps, in wiens sector het ligt, wordt een plan voorgelegd (en goedgekeurd) om een deel van het huis te herstellen en weer bewoonbaar te maken. Zodra de omstandigheden het toelaten, worden bovengronds een kantine en leeskamers ingericht. In de 'catacomben' bevinden zich de slaapkwartieren, de keuken en de kapel. 's Nachts wordt die laatste met gordijnen afgesloten en een deel ervan gebruikt als leeskamer. Eind maart 1918 wordt ook de kapel naar boven verhuisd.

Het Huis draait op volle toeren. Zo zamelt Little Toc H tijdens de Vasten £ 6 in om in het onderhoud van Hannah Mitchell, het adoptieochtertje²⁰ van Talbot House, te helpen voorzien. Ook Tubby draagt zijn steentje bij tot de sociale activiteiten. Op 19 maart schrijft hij aan zijn moeder:

Kapel Little Talbot House, 1917

¹⁸ Brief van P.B. Clayton, 22 november 1917, gepubliceerd in het tijdschrift *The Nutshell*.

¹⁹ Twee zijn ons bij naam bekend: Pte Sid Ray, 37, in het burgerleven een leverancier van allerlei materialen uit Stockton-on-Tees, en Pte W. Moore, 31, een ploegbaas in de bouw uit Londen. Beiden behoorden tot het 832 Area Employment Company en werden vanuit Talbot House naar L.T.H. gedetacheerd.

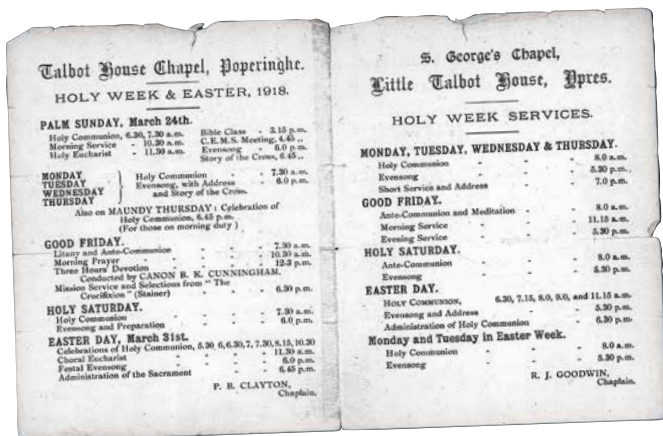
²⁰ Vanaf de lente van 1917 voorzag Talbot House in het jaarlijks onderhoud (£15) van Hannah Mitchell (2,5j.), die aan de zorgen van de Waifs and Strays Society, een caritatieve organisatie, was toevertrouwd.

pelgrimstocht naar Little Talbot House

non bij gedenkplaat

Net terug van de buurt van L.T.H. Ik had er ons theatergezelschap met een vrachtwagen naartoe gebracht voor een opvoering van 'The Critic'. Zelf speelde ik Tilburina, de Beefeater en de Earl of Leicester.²¹ We moesten ons nogal snel omkleden en gasmaskers bij de hand houden. Maar alles verliep wonderwel.

Maar de omstandigheden worden steeds gevaarlijker. Zo getuigt Clayton na een van zijn bezoeken:

Het Huis was letterlijk omringd door nieuwe granaatinslagen. En net toen Pettifer²² en ik dichterbij kwamen, stortte een deel van de buitenmuur vanzelf in, verzwakt door de voortdurende schokken. En toch ging binnen het werk ononderbroken verder.

KAISER'S OFFENSIVE

Op 21 maart 1918 vallen één miljoen manschappen de Britse 3de en 5de Legers aan ten zuiden van Vimy Ridge. De 'Kaiser's Offensive' is een ultieme poging het laken definitief naar zich toe te halen en de oorlog te winnen. De geallieerden moeten steeds verder terugplooiën. Ook in Poperinge "wordt de lucht donkerder". De stad is verboden terrein voor alle troepen. In Talbot House worden de bovenverdiepingen om veiligheidsredenen ontruimd. In de tuin wordt werk gemaakt van een stevige dug-out en in de hal wordt een muur van zandzakjes gebouwd. Rev. Ronald Irwin, adjunct-hoofdaalmoezener van het 2de Legerkorps, stuurt op 7 april een telegram naar Tubby met het verzoek een sluiting van het Huis te overwegen. Maar die wil voorlopig van geen wijken weten. Meer nog, 's anderendaags gaat hij met een vrachtwagen hout en vier mannen van zijn staf naar Little Talbot House om een nieuwe hal te bouwen en die met zandzakken te barricaderen.

Op 9 april staan de Duitsers al aan de Leie en willen kost wat kost doorstoten naar de Kanaalhavens. 's Anderendaags veroveren ze de heuvelkam van Wijtschate-Mesen en zijn ze tot op nauwelijks enkele kilometers van leper genaderd. Daar wordt de grond ook stilaan Rev. Goodwin te warm onder de voeten. Diezelfde dag schrijft hij naar Tubby:

Als we dan toch plots de scène moeten verlaten "à la Shakespeare" (strijdgewoel buiten, geroep, ze haasten zich van het toneel), wat moeten we dan doen? Kun jij iemand overhalen een drietonner te beloven die van ginder achter kan komen binnenzeilen om onze waardevolle dingen in ontvangst te nemen? Zo ja, dan zullen we stand houden tot onze laatste snik en redden al wat we kunnen. Zo nee, zal ik dan de piano, stoelen

²¹ The Critic is een satirische komedie van de Ierse dramaturg R.B. Sheridan (1751-1816). Tilburina is de dochter van de gouverneur van Tilbury Fort, waar de troepen van koningin Elizabeth I, o.l.v. de Earl of Leicester, gelegerd zijn. Tilburina wordt verliefd op de gevangen genomen zoon van een admiraal van de Spaanse Armada, die door de Beefeater bewaakt wordt.

²² Pte Arthur Pettifer (1874-1954), 1st Bn The Buffs, alom bekend als The General, was sedert november 1915 de ordonnans van Clayton. Ook na de oorlog blijft hij onafscheidelijk zijn 'meester' dienen, eerst in het nieuw opgerichte Talbot House in Londen, daarna – tot aan zijn dood – als manusje-van-alles in de kerk van All Hallows by the Tower, waar Tubby dominee is.

en al de rest kapot slaan en in brand steken, liever dan ze aan de Hun te laten? Voorraden moeten we weggeven of vernielen.
Vele groeten,
Goodie

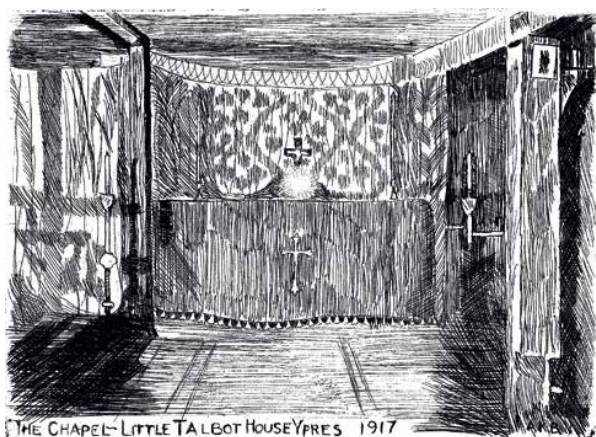
En de volgende dag:

“*Tout le monde ayant le vent au dessus!!*” (sic)²³ en Magrath hoopt morgen een vrachtwagen te hebben. Ik stuur mijn extra spullen en de waardevollere zaken uit de kapel naar Poperinge voor verandering van lucht. Ze kunnen later makkelijk terugkeren als alles goed gaat.

SLUITING

Intussen moeten de Britten hun troepen bij leper terugtrekken. Alle terrein dat ze tijdens de Slag bij Passendale hebben veroverd, dienen ze weer prijs te geven. Op 12 april schrijft Haig zijn bekende *Order of the Day*: “Elke stelling moet tot de laatste man gehouden worden. Er mag niet teruggetrokken worden. Met onze rug tegen de muur en met een vast geloof in de rechtvaardigheid van onze zaak, moet elk van ons doorvechten tot het einde.”

Op zondag 14 april sluit ‘Goodie’ Little Talbot House - niet zonder eerst nog de ontvangsten van de kantine te tellen (70,55 fr.) - en arriveert ’s avonds laat in het moederhuis “met z’n twee ordonnansen en een vreemde mengelmoes van geestelijke en wereldlijke zaken die uit het puin werden gered.” Enkele dagen later worden alle kostbare zaken en het overgrote deel van het meubilair, zowel van Talbot House als van Little Talbot House op een goederenwagon geladen die zo nodig binnen de kortste keren naar veiliger oorden kan worden gebracht.

pentekening van de kapel

DAGBOEK

In een bijlage bij Tubby's memoires *Tales of Talbot House* schreef Magrath een kort stukje over het wedervaren van Little Talbot House²⁴. In de slotregels richt hij zich rechtstreeks tot Goodwin: *Ik wens je alle geluk, nu en altijd. Als helper van arme stakkers in nood was je één van de besten. Ik en honderden anderen zullen jou en die kleine oase in de Rijselstraat nooit vergeten!*

Enkele zeldzame herinneringen aan wat zich binnen de (zwaar gehavende) muren van Little Talbot House afspeelde, zijn bewaard gebleven in een aantal brieven en een dagboek van een ons verder onbekende sergeant van de Royal Garrison Artillery met de initialen P.C.H. We selecteerden de meest interessante passages.

16 december 1917

Ik ben naar een anglicaanse kerkdienst geweest vanavond. Herinner je je nog 'Talbot House' waarover ik je gesproken heb? Ik kwam erachter dat er een 'Little Talbot House' bestaat in de nabije stad. Er is een mooie, kleine kapel, die lijkt op de andere; alleen bevindt ze zich in de kelder in plaats van op zolder. Ze werd elektrisch verlicht en er brandde een aangenaam houtvuur. Het was een hele mooie dienst. De kapel zat goed vol en er waren verschillende officieren. Ik hoop er nog naartoe te gaan. Het Huis is niet zo imposant als z'n grotere tegenhanger. Ik denk dat er bovengronds maar één kamer bewoonbaar is. Die is ingericht als een lees- en schrijfkamer, en er staat een piano in.

21 december 1917

Ik bracht vanavond een echt aangenaam uurtje in 'Little Talbot House' door. Drie van ons namen deel aan een kleine sing-song. Met de aalmoezenier repeteerden we kerstliederen in de kelder achter de kapel. De Padre speelde op het harmonium... Samen slaagden we erin een vrij vreugdevol geluid voort te brengen, al zullen sommigen er allicht anders over gedacht hebben.

31 december 1917

Ik had gisteren best wel een mooie zondag om het oude jaar af te sluiten. Om 17u30 ging ik naar 'Little Talbot House' en beleefde veel genoegen aan de dienst. De kleine kelderkapel zat goed vol. Een officier speelde heel mooi op het harmonium en het zingen verliep schitterend. De zondagavonddienst is meestal gezongen, maar ontdaan van veel van de gebruikelijke vormelijkheid van de Kerk. Ik hou

²³ Allicht bedoelt hij zoiets als: “iedereen wordt de stuipen op het lijf gejaagd”.

²⁴ Clayton, P.B., *Tales of Talbot House*, Chatto & Windus, Londen, 1919, p. 142-144.

er best wel van. Gisteravond zongen we “Engelen uit de Rijken van Glorie”, “O kom laten we Hem aanbidden,” en twee speciale kerstliederen; ook het Te Deum, een hymne als bijzondere dankzegging, om mee af te ronden. De preek was kort en zonder uitgeschreven tekst, het idee zijnde dat Kerstmis (de Incarnatie) de vervulling is van een zeer oud visioen, dat geleidelijk aan duidelijk werd doorheen de geschiedenis van het Oude Testament, en het begin is van een nieuw visioen – het Koninkrijk van God op aarde. Hij citeerde uit het Jeruzalem van William Blake: “Ik zal de geestelijke strijd niet beëindigen, enz.” Meneer Goodwin is een zeer goede spreker. Hij heeft nooit aantekeningen nodig, maar zijn preek is zeer helder en wijs. Ik zal de dienst missen als we van hier vertrekken.

21 januari 1918

Op de thee in ‘Little Talbot House’ met meneer Goodwin. Leuk. Een aalmoezenier van de East Lancs, Webb genaamd, was er ook. Meneer Goodwin vertelde me dat ze prentkaarten van de kapel zouden laten drukken voor Pasen. In vreedstijd werd het huis de ‘Kantschool’ genoemd. Ze werd geleid door enkele nonnen.

7 februari 1918

Woonde een dienst bij in ‘Little Talbot House’, en bleef daarna voor een lezing van aalmoezenier Bury over de ‘Religieuze en Morele Aspecten van het Seksprobleem’ of iets in die aard. Het was een mooie, manmoedige, openhartige, zeer nuttige en inspirerende toespraak over een erg moeilijk onderwerp.

10 februari 1918

Na de thee naar ‘Little Talbot House’. Niet zoveel volk als vorige zondag. Vastenavondzondag. Thema: de blinde Bartimeüs. Ging na de dienst naar de recreatiekamer. Vond er een ingebonden exemplaar van een of ander oud kerkelijk tijdschrift. Er stonden een aantal artikels in over Thomas Edward – de naturalist. Bleef nog even om er enkele van te lezen om mijn geheugen op te frissen. Daarna vertelde een mitrailleursschutter in algemene bewoordingen over zijn wedervaren tijdens de Slag bij Cambrai.

14 februari 1918

Na de thee ging ik naar een dienst in ‘Little Talbot House’, en bleef voor een lezing van Dr. Magrath over “Ieper, verleden en heden”²⁵ Heel onderhoudend en leerrijk’

28 februari 1918

Ging naar ‘Little Talbot House’ vanavond. Op de weg ernaartoe zag ik een aanval op een van onze ballonnen door een vliegtuig van de Hun. Beide inzittenden kwamen naar beneden met hun parachute, veilig naar ik hoop. De eerste ging precies niet helemaal open zoals het hoorde. De Hun werd weggejaagd door enkele van onze vliegtuigen en ik denk niet dat de ballon zwaar geraakt was.

3 maart 1918

Ging naar ‘Little Talbot House’, zowel ‘s morgens als ‘s avonds. ‘s Morgens was er een communiedienst met een preek door aalmoezenier Goodwin over de parabel van de onreine geest die terugkeerde met zeven andere demonen – en hoe het van kwaad naar erger ging. ‘s Avonds was de predikant een pater van het klooster van Mirfield, Money²⁶ genaamd. De dienst werd voorgedaan door een andere priester die klaarblijkelijk aalmoezenier was bij de artillerie. Het woordje van Pater Money kon mij erg bekoren... “Als iemand achter Mij aan wil komen, moet hij zichzelf verloochen, zijn kruis opnemen en Mij volgen.” Hij preekte in moeilijke omstandigheden gezien het plafond van onze kelderkapel erg laag is en Money erg groot; hij kon niet helemaal rechtop staan...

17 maart 1918

Vanavond ging ik naar ‘Little Talbot House’. Meneer Goodwin is weg voor veertien dagen (andere verplichtingen) en een andere aalmoezenier heeft het van hem overgenomen, Padre Elwood, een heel aardig man. Hij is hier al drie jaar en draagt het lintje van het Military Cross. Iedereen samengepakt vanavond, zoals gewoonlijk, meestal nieuwe gezichten. De aanwezigen veranderen voortdurend gezien verschillende eenheden elkaar aflossen. Na de dienst ging ik een wandelingetje maken op de vestingen van de stad waar we ons bevinden. De meeste van deze oude continentale steden zijn met grachten omgeven en versterkt in een mate die we nooit zien op ons eiland. Deze specifieke vestingen werden bijna 800 jaar geleden gebouwd. Ze hebben in het verleden vele bestormingen en belegeringen ondergaan, en het is geweldig om te zien hoe goed ze het ergste wat moderne oorlogsvoering in staat is ertegen te doen, hebben weerstaan. Het was een mooie avond, en ik nam met interesse de verschillende geluiden in mij op die het oor kon opvangen. Ze symboliseerden zowel oorlog als vrede – de wereld zoals de mens die gemaakt heeft, en de natuur. In de verte was er

²⁵ Magrath publiceerde in de lente van 1918 een boekje over Ieper: *Ypres – Yper. A Few Notes on its History before the War – With a Plan of the Town*, The Red Triangle Press, Londen. Het voorwoord was van de hand van Lt.-Col. James Lee, de Town Major van Ieper.

²⁶ Rev Humphrey Money, *New Zealand Expeditionary Force*, hielp geregeld een handje in Talbot House en verving Tubby tijdens diens afwezigheden.

het onophoudend gedonder van de artillerie, en af en toe het geratel van een machinegeweer, met van tijd tot tijd het fluitend geluid en de slag van een ontploffende granaat. Daarbij kwamen nog de verre geluiden van verschillende soorten transport – het geratel van de wielen en het gekletter van hoeven op de harde steenslagwegen; het gedreun van vrachtwagens en motoren, en de lawaaiërige kleine motorfietsen. Maar doorheen alle andere geluiden kwam het standvastige gezang van een of twee lijsters die zoetgevooid hun avondlijke hymne aan het zingen waren op de grote takken van de half kapotgeschoten bomen; en in een Y.M.C.A.-hut niet ver weg waren ze aan het zingen “De klokken van het Evangelie zijn aan het luiden.” Ook sommige vreemde taferelen begroetten het oog. In de richting waar de frontlijn loopt, waren lichtflitsen van kanonnen te zien, en af en toe klom een lichtgevende granaat boven de horizon, flikkerde even en verdween uit het gezicht; terwijl hoog in de hemel, ver weg van deze waanzinnige wereld, de halvemaaan in een flard blauwe lucht met toenemende helderheid scheen naarmate de gloed van de zonsondergang aan de westelijke hemel langzaam verdween.

19 maart 1918

Gisterenmiddag ging ik naar ‘Little Talbot House’ om een handje te helpen met de nieuwe kapel. Meneer G. had vrijwilligers gevraagd. Ik bracht een aangenaam uurtje of twee door als het hulpje van een cementeerder! Ze zijn de vloer aan het cementeren. Het zal erg mooi zijn eenmaal het afgewerkt is. We zullen zonder gevaar om ons hoofd te stoten rechtop kunnen staan!

24 maart 1918

De batterij verliet leper.

EPILOOG

Ook na de oorlog blijft Tubby de nauwe band met leper aanhouden. Al op 3 juni 1921 krijgt hij van de leperse burgemeester René Colaert de toestemming om het wapenschild van de stad als embleem te gebruiken voor de Toc H-beweging, de caritatieve organisatie die hij inmiddels uit de grond heeft gestampt. Vanaf dan is het te vinden op de blauwe blazer, die samen met een grijze flanellen broek het ‘uniform’ van de leden vormt. Het kruis van Lotharingen uit het leperse wapenschild prijkt ook op de bronzen olielamp, het symbool van Toc H, waarvan elke afdeling een exemplaar krijgt en die telkens aan het begin van een bijeenkomst aangestoken wordt ter herinnering aan de gesneuvelde broeders. Op palmzondag 1923 overhandigt Barclay Baron, de ontwerper van de lamp, op de leperse Grote Markt, in het bijzijn van 850 Britse pelgrims en onder de muzikale begeleiding van de Royal Artillery Band, een verguld-zilveren Toc H-lamp aan burgervader Colaert. De lamp heeft trouwens tot op vandaag een ereplaats in het kabinet van de burgemeester.

Jan Louagie

Secretaris vzw Talbot House

O N T R O E R P A R C O U R S

ECHOES IN THE SILENCE

ECHO'S IN DE STILTE

Landscapes of the Great War from Garda to Pasubio

Zijn foto's zijn onweerstaanbaar en we mochten in ons magazine al enkele keren beelden van hem opnemen. Telkens zijn het impressies van het landschap in Noord-Italië waar de oorlog een eeuw geleden onmenselijk hevig heeft gewoed. Andrea Contrini is terug, ditmaal met een tekst, die wij in het oorspronkelijke Engels met een Nederlandse vertaling brengen. Andrea vertelt vanwaar zijn fascinatie komt voor de 'zwaarste slag, die ooit in de bergen is uitgevochten'. Nu ook bij ons de nadruk gelegd wordt op het landschap als laatste getuige van de oorlogswaanzin zullen de beelden van de Monte Pasubio zeker bekijken.

From a quiet border region of the Austro-Hungarian Empire, holiday destination of the Hapsburg aristocracy and bourgeoisie during the Belle Époque, Southern Trentino became one of the most disputed areas on the Italian-Austrian front of the First World War. At dawn on May 15, 1916, an iron and fire hammer fell between the Vallagarina and the Plateau of the Seven Municipalities, leading the way to the Austro-Hungarian Strafexpedition (Punitive Expedition). The operation, aimed to penetrate the Venetian plain and conquer Venice, so as to isolate the Italian armies engaged on the Isonzo front, would result in what is considered the biggest battle ever fought in the mountains. However, after a disruptive success, the Hapsburg tide broke against the Italian defences. Monte Zugna and Pasubio would then be among the names that the Italian national rhetoric would celebrate as cornerstones of the defence of the country. In the following two years, the struggle continued in an exhausting war of position and attrition. It was on the Pasubio, a large natural bastion of over 2,000 meters of altitude, where the bloodiest and most cruel events took place. For this reason it is considered as the Sacred Mountain of the furious battles of 1916: an opposition of the Dente Italiano and the Dente Austriaco, the horror of that valley that separates them literally covered with corpses, the snow storms, the avalanches, and finally the dark claustrophobia of the war of mines.

Inspired by the words that the fighters have left in diaries and memoirs, I walked with my camera looking for clues to understand and imagine how the mountain front between Lake Garda and Pasubio massif could have been like. This exploration gave birth to a photographic project published in my book "Echoes in Silence - Landscapes of the Great War from Garda to Pasubio".

Today, these places are peaceful, far from the crackling of machine guns and from the hectic pace of contemporary life. The past emerges in the present with fragments of the life and death of thousands of men separated by the colour of their uniform and by barbed wire fences. They faced each other with the automatic fire of modern weapons while their existence descended into a primordial state into the darkness of the rocks.

It's here that the long lines of trenches and positions are concealed among rocks and pine trees, as if steel and concrete had always been part of these mountains and forests. It is in these places that the noise of the war is engraved deeply in the ground and continues to echo in the silence. With the photographs in this book I wanted to explore these echoes and this silence.

The visual memory - photos, films and paintings - that we have nowadays of the Great War is mainly in black and white. My intention was to take pictures in colour to underline how, today, the old battlefields are places that, despite the indelible traces, no longer belong to the "dimension" of the war. Some photos in the book are

made with a panoramic view: several images assembled together in order to create a single one with a wider view, just as the photographic squares of the armies did. Back then, they were made to spy on the enemy and to plan operations. Now I made them to rediscover how the flow of time has transformed the battlefields, but also to pay tribute to the beauty of nature that surrounds the ancient wounds as if to cure them.

In addition to the natural landscape I explored the underground trenches created by the infantry to protect itself from artillery fire. I believe that the investigation of this hidden world can allow us a greater understanding of life at the front and of how the soldiers interacted with the ground.

The project started with on-site inspections of the ground in parallel to studies of books and documents in order to be able to connect the places to the events accurately. The shot phase was a continuous experimentation, especially with regard to the underground landscape: surrounded by almost total darkness, the restricted environments were sometimes hampered by wreckage and the humidity required new solutions for the realization of the shots.

Het was een rustige grensstreek in het Oostenrijks-Hongaarse Rijk, een vakantiebestemming van de Habsburgse aristocratie en bourgeoisie gedurende de Belle Epoque. Maar tijdens de Eerste Wereldoorlog werd Zuid-Trentino één van de felst bevochten regio's van het Italiaans-Oostenrijkse front.

Bij het ochtendgloren op 15 mei 1916 daalden vuur en staal neer tussen de Vallagarina en het 'Plateau van de Zeven Gemeenten'²⁷. Dit leidde tot de Oostenrijks-Hongaarse 'Strafexpedition'. Deze operatie had tot doel de Venetiaanse laagvlakte te doorbreken en Venetië te bereiken om aldus de Italiaanse legers aan het Isonzofront te isoleren. Het zou resulteren in wat beschouwd wordt als de zwaarste slag, die ooit in de bergen werd uitgevochten. Niettemin, na een

verwoestend succes keerde het tij voor de Habsburgers tegen de Italiaanse verdedigers. Monte Zugna en Pasubio zouden van dan af hun plaats innemen in de Italiaanse nationale retoriek als hoekstenen van de verdediging van het land. Tijdens de volgende twee jaar zou de strijd voortduren als een uitputtende en slopende positieoorlog.

Op de Pasubio, een breed natuurlijk bastion van meer dan 2.000 meter hoogte, grepen de bloedigste en wreedste gebeurtenissen plaats. Daarom wordt de berg beschouwd als de 'Heilige Berg' van de verwoede veldslagen van 1916: de gruwel van de vallei, die de 'Dente Italiano'²⁹ en de 'Dente Austriaco' van mekaar scheidt. Ze was letterlijk bedekt met dode lichamen en het toneel van sneeuwstormen, lawines en de donkere claustrofobie van de mijnenoorlog.

ONTDEKKINGSTOCHT

Geïnspireerd door de woorden die de strijders hebben nagelaten in hun dagboeken, heb ik met mijn camera rondgewandeld op zoek naar aanwijzingen om te begrijpen. Ik wilde mij een voorstelling maken van hoe het bergfront tussen het Gardameer en het Pasubiomassief er had uitgezien. Deze ontdekkingsstocht baarde een fotoproject, dat in mijn boek 'Echoes of Silence – Landscapes of the Great War from Garda to Pasubio' is gepubliceerd.

Vandaag zijn deze plaatsen vol van vrede, ver weg van het geknetter van machinegeweren en van de hectische drukte van het hedendaagse leven. Het verleden duikt op in het heden met fragmenten van leven en dood van duizenden mensen, die van elkaar onderscheiden waren door de kleur van hun uniform en gescheiden door prikkeldraadversperringen. Zij stonden tegenover mekaar met moderne automatische vuurwapens, maar hun bestaan was gedegradeerd tot een oertoestand, terug naar de duisternis van de rotsen.

Hier is het dat de lange loopgravenlijnen en gevechtsposities verborgen liggen tussen rotsen en dennenbomen, alsof staal en beton altijd deel hebben uitgemaakt van deze bergen en wouden. Het is op deze plaatsen dat het geluid van de oorlog diep in de grond is gekerfd en zijn echo laat horen in de stilte. Met de foto's uit dit boek heb ik gepoogd deze echo's en deze stilte te exploreren.

²⁷ De 'Altopiano dei Sette Comuni' bestaat uit Asiago, Conco, Enego, Foza, Gallio, Lusiana, Roana en Rotzo. Wie geteld heeft merkt dat hier geen 7, maar 8 gemeenten deel uitmaken van het 'Altopiano'. De oorzaak hiervan is dat Conco oorspronkelijk een deel was van de gemeente Lusiana en pas in 1681 een afzonderlijke gemeente werd.

²⁸ De Slag om Asiago of het Trentino-offensief, door de Oostenrijkers bijgenaamd Strafexpedition, was een tegenoffensief, gelanceerd door het Oostenrijks-Hongaarse leger op 15 mei 1916. Het was een onverwachte aanval die plaatsvond nabij Asiago na de Vijfde slag aan de Isonzo.

²⁹ De 'Dente Italiano' of letterlijk Italiaanse tand (2.220 m) was één van de toppen van de Pasubio, in de voor-Alpen bij Vicenza. Het was in de Eerste Wereldoorlog de eerste Italiaanse lijn in het hoogste deel van het massief; tegenover de Dente Italiano lag, aan de Oostenrijkse kant, de 'Dente Austriaco' of Oostenrijkse tand, die de eerste aanvalslijn van de Oostenrijkers was.

De visuele herinnering – foto's, film en schilderijen – die wij vandaag van de Grote Oorlog hebben, is hoofdzakelijk in zwart-wit. Het was mijn bedoeling om foto's in kleur te nemen om te onderstrepen hoe vandaag de vroegere slagvelden plaatsen geworden zijn die, ondanks hun onuitwisbare sporen, niet langer behoren tot de 'dimensie' van de oorlog. Sommige foto's in het boek zijn panoramisch: verschillende beelden werden samengebracht om te komen tot één enkel beeld met een ruimer perspectief, net zoals de fotografische afdelingen van het leger vroeger deden om de vijand te bespieden en acties te plannen. Nu maak ik ze om te herontdekken hoezeer de loop der tijden de slagvelden heeft omgevormd, maar ook om hulde te brengen aan de schoonheid van de natuur die de oude wonden omarmt als om ze te koesteren.

LOOPGRAVEN

Naast het natuurlijke landschap exploreerde ik ook de ondergrondse loopgraven, door de infanterie gegraven om zichzelf te beschermen tegen het artillerievuur. Ik denk dat het onderzoek van deze verborgen wereld ons een beter begrip kan bijbrengen van het leven aan het front en ons kan leren hoe de soldaten zich aanpasten aan de omgeving. Dit project startte met onderzoek ter plaatse van het landschap. Terzelfdertijd bestudeerde ik boeken en documenten teneinde de plaatsen accuraat te verbinden met de gebeurtenissen. De opnamefase was een voortdurend experiment, speciaal

wat betreft het ondergrondse landschap: omgeven door bijna volledige duisternis waren de verboden gebieden dikwijls bezaaid met hinderlijke wrakstukken. Ook de vochtigheid eiste nieuwe oplossingen om de foto's te realiseren.

Andrea Contrini

Nederlandse vertaling: Jan Breyne

1 *The Tagliata del Ponale (on the left), Austro-Hungarian fortress, entirely built inside the cliffs on Lake Garda.*

De Tagliata del Ponale (links), Oostenrijks-Hongaars bolwerk, helemaal opgetrokken binnen de klippen aan het Gardameer.

"War and landscape beauty are aspects in sharp contrast" Felix Hecht von Eleda

2 *Monte Baldo. Night view from the Italian stations towards Val di Gresta and Vallagarina.*

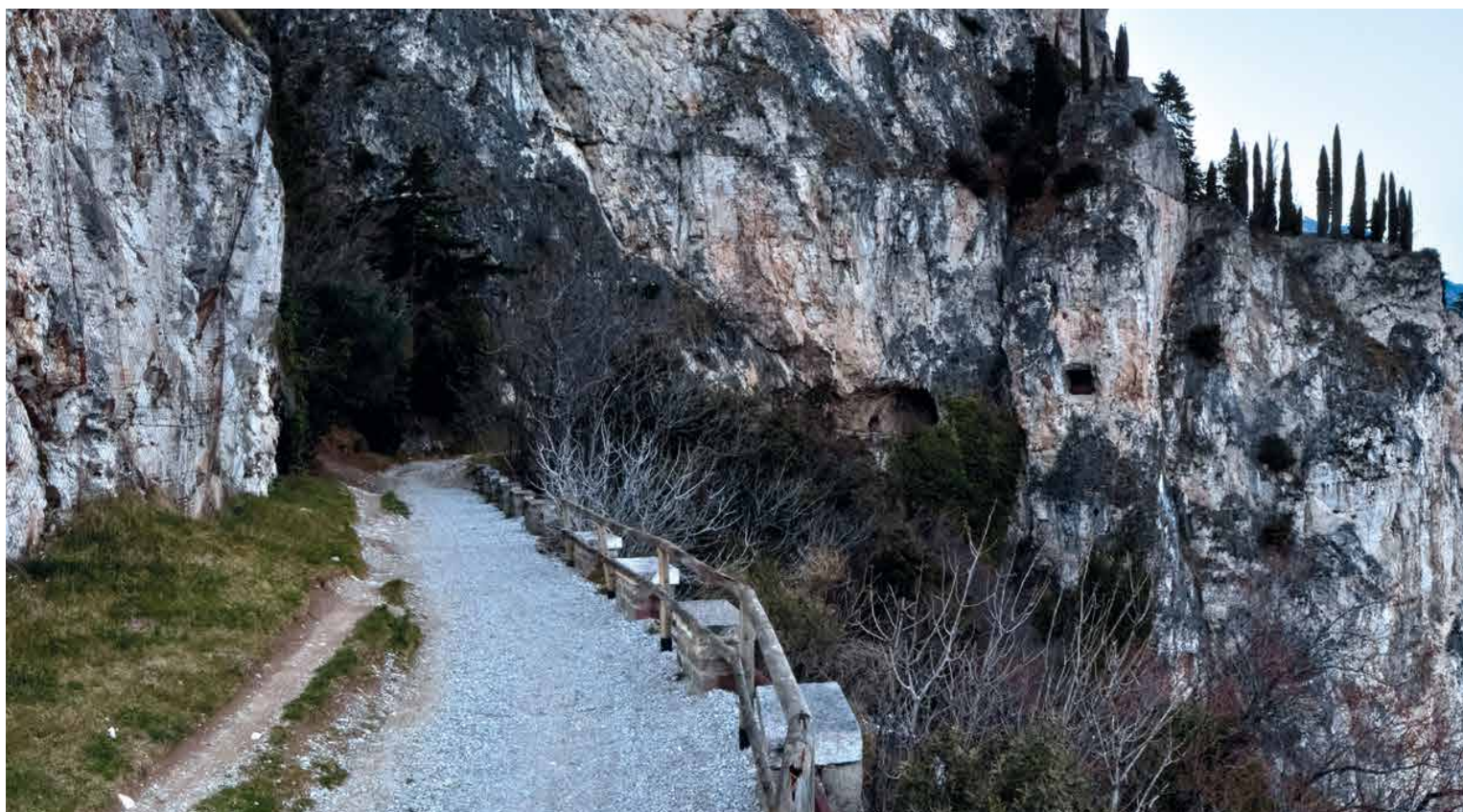
Monte Baldo. Nachtelijk beeld vanuit de Italiaanse posities in de richting van Val di Gresta en Vallagarina.

"War is a beautiful, marvellous, terrible thing! Moreover, in the mountains, it seems like a fight against the infinite. Magnificence, immensity, life and death!" Umberto Boccioni

3 *Monte Zugna. View from the Italian Trincerone towards the Austro-Hungarian line Kopfstellung.*

Monte Zugna. Zicht vanuit het Italiaanse Trincerone op de Oostenrijks-Hongaarse eerste verdedigingslijn 'Kopfstellung'.

"The enemy kept the posts, the communication trenches and the access routes constantly under the fire of bombs and grenades, so that the garrison had to constantly hide in the caves, when not

engaged in watch keeping or other security services. However, not a day passed without victims on our part. (...) Little wooden crosses reminded of the fallen shooters. Pieces of uniforms and human remains were caught in the barbed-wire entanglements between the lines". Ernst Wißhaupt

4 Pasubio. Strada delle 52 Gallerie (Road of the 52 tunnels). The war in the mountains raised logistical and technical problems even before the military ones. First of all, the armies had to find solutions to allow the access and permanence of thousands of men in remote and inaccessible places.

Pasubio. Weg van de 52 Tunnels. De oorlog in de bergen veroorzaakte logistieke en technische problemen, nog vóór de militaire. In de eerste plaats moesten de legers een oplossing vinden om toegang te verschaffen aan duizenden militairen in onherbergzame en afgelegen plaatsen.

5 The Dente Austriaco of the Pasubio: rough rock bastion, impregnable fortress, unconquerable objective of the repeated and desperated Italian assaults of September and October 1916.

De 'Oostenrijkse tand' van de Pasubio: een ruw rotsbastion, een onverzettelijke vesting, oninneembaar doelwit van herhaaldelijke en hopeloze Italiaanse aanvallen in september-oktober 1916

"The two hundred metres of the Dente were swarming with beings, not human, but supernatural; demons of course, running through the ruins; they survived between flare-ups of hand grenades and breakouts of grenades". Michele Campana

6 Pasubio. Cima dell'Osservatorio.

"Our lives depended on the wire of the cable cars, but above all on the work of the porters, whose risks and whose labours exceeded every possible imagination. Entire columns were swept into the depths by avalanches and landslides, and hundreds and hundreds of men were lost in fog, disappearing in the white desert, leaving no

trace behind them". Fritz Weber

7 Pasubio. Austro-Hungarian Outpost 6 "Kanzel Stellung". Pasubio. Oostenrijks-Hongaarse voorpost 'Kanzel Stellung'

"The troop that garrisons it, lives buried in these dripping caverns, with an acrid smell of smoke, blackened, moldy, lit by small dim electrical lamps. These soldiers never see the sun, except for few quiet moments when they come out to stretch their aching limbs, warm up and dry out in its rays". Michele Campana

8 Pasubio. Shelter in the Roccioni della Lora. It was the evening of September 5, 1917 when a huge slab of rock, made unstable by the previous bombing, broke away from the walls of the Lora and overwhelmed the underlying Italian barracks, bringing with it over two hundred Alpines, infantrymen and specialists into the chasms of the Val delle Prigioni. Even the great mountain required its toll of blood. Pasubio. Schuilplaats in de Roccioni della Lora. Het was de avond van 5 september 1917 dat een enorme rotsplaat, onstabiel geraakt door voorafgaande bombardementen, afbrak van de flank van de Lora en de Italiaanse kazerne, die eronder lag, bedolf. Meer dan 200 Alpijnse infanteristen en specialisten verdwenen in de afgrond van de Val delle Prigioni. Zelfs deze majestueuze berg eiste zijn bloedige tol.

9 The summit plateau of the Pasubio with the Dente Italiano (in the foreground), whose ruins witness the violence of the War of Mines. De bovenste plateau van de Pasubio met de 'Italiaanse tand' op de voorgrond. De ruïnes getuigen van het geweld van de mijnenlag "The earth begins to tremble, it breathes heavily like a dying man. A terrible rumble underground, a roar, a thunder. A crash. A second angry quake and a blast rips the air – rocks come. The Dente Italiano is a sea of fire! Green, red and blue flames flicker; gases blow from the black heap of ruins". Josef Seelos.

1

64/36

2

3

4

5

6

7

64/39
+

8

9

U I T H E T M U S E U M

Van een vrijwilliger uit het museum

ROUWPRENTJES VAN OUD-STRIJDERS

Een bidprentje (gedachtenisprentje, herdenkingsprentje en in het West-Vlaams communiezientje, dwoadzientje of dwoadzantje) is de verzamelnaam voor prentjes die herinneren aan een speciale (meestal rooms-katholieke) gebeurtenis zoals een eerste communie, plechtige communie, een doop, een overlijden... Ze bevatten (althans vroeger) veelal de afbeelding van een heilige ('santje') en een gebed.

Rouw- of doodsprentjes zijn dan bidprentjes, die herinneren aan het overlijden van een persoon. Ze worden meegegeven op de uitvaartplechtigheid tijdens de offergang en bevatten de naam, voornamen, geboorteplaats en -datum, net als de datum en plaats van het overlijden. Bij gehuwde personen is de echtgeno(o)t(e) of weduwe/weduwnaar vermeld.

De oudere doodsprentjes zijn - net als de rouwbrieven - voorzien van een zwarte rouwband.

Zeker in het begin waren het enkelvoudige prentjes maar na 1930 evolueerden die naar dubbele exemplaren met een kruisafbeelding.

Nog later werd het kruis al eens vervangen door een moderner exemplaar, een lijdende Christus, moeder Maria of een Bijbels tafereel. Een α en Ω wijzen op de almacht van God.

Er kwam soms een natuurzicht op de voorzijde en zelfs de foto van de overledene. Naast traditionele formules kwamen er een rake typering of een korte levensbeschrijving in de tekst te staan. Er zijn nu ook meer persoonlijke dankbetuigingen van de familie te lezen.

VOORNAMEN

In het Kenniscentrum kregen we 22948 rouwprentjes (dubbele niet meegerekend) van oud-strijders te verwerken. Ze zaten wel allemaal mooi in schoendozen, het bleef een hele hoop. Maar de vele handen van de vrijwilligers maakten licht werk om die te klasseren volgens formaat (enkelzijdig, dubbelzijdig of buitengewoon), te rangschikken volgens het alfabet en die dan nog eens te scannen.

Daarnaast verwerkten we met de vrijwilligers nog 1415 rouwbrieven.

Een streepje groen of een vleugje blauw gaven het rouwprentje een moderner imago maar sobere en sombere kleuren vormen

de hoofdmoot. Op de binnenzijde staat een zwarte gedrukte tekst op een witte achtergrond

Tussen al die 22948 rouwprentjes zat een bloedrood exemplaar met zwarte tekst. We zagen het direct en we kunnen dus niet spreken van een vondst. Het viel letterlijk op. We hebben het raden naar het waarom van die rode kleur.

Maar de rouwprentjes leverden rare, niet-alledaagse voor- en familienamen op.

Laten we beginnen met de voornamen:

Adais – Adroniste – Aimable – Anatole – Anselmus – Auxence – Bonfilus – Calixte – Clovis – Eustache – Filer – Gatien – Hilloné – Ildephonse – Julius Caesar – Libor – Livien – Maxence – Maximus – Napoleon – Nerée (voornaam van een man, niet René) – Philogeen – Puis (niet Pius) – Saturne – Sooke – Telesphore – Tryphon – Vindintien – Zeno.

Voornamen van sommige echtgenoten zijn ook niet mis: Damacine – Lucirine – Mancinda – Tryphonie en kon Ladie Leyn zo goed zingen als Lady Linn?

FAMILIENAMEN

Ik weet nu dat er ontzettend veel familienamen beginnen met een D en met een V en dat het geen evidentie is om De Brauwer, Debrauwere, De Brouwer en Debrouwere of Vandeberghe, Vandenberge, Vandenberghe volgens alfabet te klasseren en ik heb het nog niet over de verschillende schrijfwijzen van Declerk en Vandekerckhove.

Maar een aantal familienamen is toch zeldzaam en sommigen van die oud-strijders zijn toch met een te duchten of een voorbestemde naam de oorlog ingegaan:

Afschrift – America – Ascrowat – Asscherickx – Avonture – Benauwt – Biaxano – Bil – Blootacker – Clopterop – Crawatzo – Croes – Debloem – De Bus – Duddle(n) – Denblyden – Dekneuvele – Dezaeytjdt – Donderwolcke – Du Parc Locmaria – Elias – Ferdinando – Fichéfet – Gasthuys – Gat – Gaudissabois – Geleleens – Glorie – Goedgezelschap – Graf – Lampe – Kennivé – Killemoes – Lancelot – Laurier – Liefkind – Lievfrauwe – Mannekes – Merchie – Mercy – Metsu – Middernacht – Neekxkens – Norga – Norro – Note – Oliebos

– Ommeslag – Oppalfins – Op 't Eynde – Panesi – Patrouille
 – Pernot – Popeye – Poreye – Quidieusse – Saeytijd – Savat
 – Schellebroodt – Schelpe – Schooneknaep – Schoonheere
 – Serverius – Sips – Slegtinck – Sloore – Smismans – Souka –
 Spoo – Stamper – Stove – Sweetlove – Trommelmans – Vanacht
 – Vander Jonckheyd – Vanhenteryck – Verliedfen – Vrijdag –
 Wagner – Wassiltchouk – Welsch – Wullus – Zamia – Zaterdag
 – Zeyt – Zwartjes.

Bij de vrouwen of weduwen vinden we een paar namen, die opvallen:

Bomberna – Boterberghe – Delassus – Hoedekie – Rickelo –
 Schoonheydt – Uyttraege.

TITELS

Op de rouwprentjes staan ook eventuele functies, eretitels of een lidmaatschap van de afgestorvene vermeld. Hier en daar toch iets ongewoons:

Lid van de Confrérie van de H. Amelberga – ongeschoeide Karmeliet – heemeester – ouderdomspensioneerde – oudstrijder 1914-1919 – bevorderd tot heerlijkheid – deken van

de Aloude Hoofdcamera van de Rhetorycke van den heyligen Gheest – militaire eretekens wegens oorlogsdaden – Confrérie der gelovige zielen – medaille van koninklijke scherpschutter – schilder en papierplakker – gewezen stadsuitklinker – een zeer oude rentenier – zolang ge kondt waart ge op 't hof.

Alsof ze voor elkaar waren voor bestemd: Albert Pinte was getrouwd met Maria De Brouwer.

Ik eindig met enkele citaten uit een enkel rouwprentje: *Niemand weet wie of wat onze dierbare in zijn leven geweest is, ook zijn kinderen niet.*

Hij sprak zes of zeven talen maar het meest hield hij van het Griekse volk en de Joegoslavische wijn.

Hoewel hij graag bij het plezier was, was eten of drinken bijzaak voor hem, zodat hij het soms voor twee dagen vergat.

Hij hield van zijn kinderen maar deed alsof het anders was.

Daarom hopen wij dat onze afgestorvene zich ook voor Gods rechterstoel zal weten te verdedigen als een sluwe vos, die hij altijd geweest is.

Dries Vanneste

T E N S L O T T E

DE VERGETEN SOLDATEN VAN WO I UIT ELZAS-LOTHARINGEN

Als medewerker aan de Namenlijst is het voor mij belangrijk om dit project steeds in mijn achterhoofd te houden, waar ik ook ben. Telkens ik in Frankrijk of Duitsland kom worden foto's genomen van monumenten van de gesneuvelde soldaten. Dan kan nagezien worden via het Franse platform (Mémoires des Hommes) of het Duitse platform (Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge) of ze al dan niet in België gesneuveld zijn en om ze eventueel nog toe te voegen aan de Namenlijst.

ELZAS-LOTHARINGEN

Na 3 jaar reizen naar het *Parc Naturel Régional des Vosges du Nord* op de grens Lotharingen & Elzas kom ik tot de vaststelling dat van de soldaten die hier op het plaatselijke 'Monument des Tombés' staan vermeld, er geen enkele terug te vinden is, noch in de Franse archieven, noch in de Duitse. Aangezien dit vóór aanvang van de oorlog in 1914 Duits grondgebied was werden deze mannen dus als soldaat ingelijfd in het Duitse leger. De Fransen hebben na de oorlog in deze regio wel monumenten opgericht met de namen van de gesneuvelden, maar deze mannen zijn niet gecatalogeerd bij 'Mémoires des Hommes', vermoedelijk wegens geen gegevens beschikbaar van deze ex-Duitse burgers, of erger nog, wegens onwil. Ook bij de Duitse Volksbund staan deze mannen niet vermeld. Waarschijnlijk hadden de Duitsers na de oorlog andere katten te geselen (revolutie) dan gegevens te verzamelen van soldaten uit grondgebied dat ze kwijtgespeeld waren aan Frankrijk. In Duitsland was na de oorlog geen plaats voor sentiment of christelijke benadering van de slachtoffers. Ze hielden het op een nationale erkenning voor de "Gefallenen für das Vaterland"³⁰. Ook zijn een enorm aantal documenten verloren gegaan tijdens de bombardementen op Duitse steden tijdens de Tweede Wereldoorlog.

KAROLINGISCH RIJK

Eerst wat geschiedenis. Het Karolingische Rijk van Karel Martel, dat bijna geheel Europa omvatte, werd met het Verdrag van

Verdun³¹ in 843 verdeeld onder zijn nazaten in 3 grote stukken:

- Het West-Karolingische Rijk waar later Frankrijk ging toe behoren
- Het Midden-Karolingische Rijk
- Het Oost-Karolingische Rijk dat later het Heilig Roomse Rijk³² werd.

In de loop van de eeuwen viel het Midden-Karolingische Rijk steeds meer uiteen en werden delen toegevoegd aan Frankrijk en aan het Heilig Roomse Rijk.

de verdeling van het Frankenrijk door het Verdrag van Verdun van 843

³⁰ Bron: Der Erste Weltkrieg 1914-1918. Pöhlman-Potempa-Vogel. p.328

³¹ Niet te verwarren uiteraard met de Slag van Verdun, 1916

³² Dit Heilig Roomse Rijk werd ook het Eerste Duitse Rijk genoemd. In Versailles werd in 1871 het Tweede Duitse Rijk uitgeroepen na de overwinning op de Fransen in de Frans-Pruisische Oorlog. Het Derde Duitse Rijk (Das Dritte Reich) werd door Hitler uitgeroepen en zou duizend jaar duren.

Enkel voor Elzas-Lotharingen kwam men nooit tot een oplossing en door de eeuwen heen was dit gebied dan ook een twistappel tussen beide Rijken. Ook in 1914 was het bezit over Elzas-Lotharingen een belangrijke reden van de vijandschap tussen Frankrijk en Duitsland.

Door de Duitsers werden ongeveer 380.000 mannen uit Elzas-Lotharingen opgeroepen waarvan ongeveer 50.000 sneuvelen. Na de oorlog werd het gebied door de Fransen ingelijfd en werd werk gemaakt om deze Duitsers te *débochiser* (ontmoffen)³³. Er werden 4 categorieën van paspoorten toegekend (A, B, C & D), naargelang de bloedverwantschap met Fransen uit het moederland. Wie een paspoort categorie D kreeg was 100% verwant met Duitsland en werd uitgewezen naar departementen in het zuiden van Frankrijk. Tussen 1918 & 1920 werden 150.000³⁴ mensen uit Elzas-Lotharingen uitgewezen. In hun nieuwe 'thuis' hadden deze mensen het absoluut niet gemakkelijk wegens de vijandigheid van de plaatselijk bevolking. Aangezien zij een Duits dialect spraken werden ze bestempeld als 'les Boches de l'Est' en minachtend behandeld.

67320 SCHOENBOURG (BAS-RHIN/ALSACE)

Tijdens onze laatste reis konden we in onze verblijfplaats (Schoenbourg) eindelijk het protestants kerkje betreden. Het is een mooi kerkje maar wat aan de muur hangt, maakte op mij een grote indruk: een prachtig herdenkingspaneel met de vermelding van 22 jonge mannen uit het dorp, gevallen in WO. I.

herdenkingspaneel in kerk Schoenbourg

Bernard Jung, burgemeester van Schoenbourg

Bij navraag aan iemand ter plaatse, blijkt dit paneel aangebracht te zijn door de Duitsers tijdens Wereldoorlog 2, om hun gevallen soldaten van hun gewezen grondgebied te eren. Ik twijfel geenszins aan deze verklaring daar dit mij verteld werd door iemand wiens leeftijd liet uitschijnen dat hij bij de onthulling aanwezig geweest had kunnen zijn. Eens terug in de gîte uiteraard deze namen opgezocht met alweer het gekende resultaat: niets of niemand terug te vinden, noch in de Franse, noch in de Duitse archieven. Onbegrijpelijk. Het kan en het mag toch niet dat deze jonge mannen zomaar vergeten worden! Daarom ben ik dan ook 's anderendaags naar "La Mairie" getrokken. Een typisch Franse *Mairie/Ecole*, je komt binnen in een klein portaal met links een deur waarop staat 'Ecole' en rechts een deur met vermelding 'Mairie'. Aan de muur hangen kleine kapstokjes op 1 meter hoogte, voorzien van de nodige figuurtjes zodat de bezoekers van de deur 'Ecole' weten waar hun jasje te hangen. Niet voor mij dus, ik meld me aan de deur 'Mairie' alwaar ik zittend burgemeester Bernard Jung aantref. Joviale Bernard zit ondertussen al menig *législatures* op dezelfde stoel.

Bij mijn navraag of er geen gegevens beschikbaar waren van de vermelde personen op het paneel in de kerk moest hij mij met veel *désolés* en *regrets* wandelen sturen, *car les Allemands ont pris tout les documents*. Ik had echter een troefkaart want onze huiseigenaar was *premier adjoint* en hij raadde me aan om eens terug te gaan als de secretaresse aanwezig was. Van deze hulpvolle dame kon ik de "*livres des décés*" van de oorlogsjaren inkijken. Hierin werden alle overlijdens genoteerd van de dorpingen, dus ook van onze soldaten van het paneel in de kerk. Ik vond de soldaten inderdaad terug en stelde vast dat geen enkele van deze mannen gesneuveld was in België maar wel in plaatsen zoals Holesniki, Konylnica (Rusland), Zaturce, Gobinka, Draglostavele (Roemenië), Butschany, Trzcianka. Een paar in Frankrijk nabij Cassel en Hurtebise en anderen in een lazaret ver in de Duitse Heimat. Friedrich Gangloff heel ver weg, in Jekaterinoslaw, op de Chinees/Russische grens in *Russischer Gefangenschaft*.

³³ Bron: The Western Front Association België – Shrapnel 2015/1 pag 79/80

³⁴ Bron: Das Zeitalter der Weltkriege 1914-1945. Ernst Piper. Pag. 262

Grafmonument van August Etter in Schoenburg

Het was zo dat de Duitse troepen uit Elzas-Lotharingen meestal aan het Oostfront werden ingezet, dit om eventuele overlopers naar het Franse kamp te vermijden. Niet iedereen was immers 1870-1871 vergeten. Wat betreft de vermelde plaatsnamen maak ik alle voorbehoud gezien deze fiches moeilijk leesbaar zijn, in het oud Duits schrift. Jammer ook dat de 6 namen Zimmerman verkeerd gespeld zijn op het paneel in de kerk. Ik vermoed dat plaatsgebrek hier een rol speelde. Ook liet ik mij informeren of er soms soldaten begraven liggen op het plaatselijk kerkhof. Blijkt dat Etter Auguste, gesneuveld op 17 november 1918, er begraven ligt. Auguste staat weliswaar niet op het paneel in de kerk. Toen ik het grafmonument zag was ik toch wat geëmotioneerd.

Op het monument staat Auguste vermeld (1886-1918) tezamen met zijn echtgenote Louise Schneider (1886-1961). Onderaan het monument staat eveneens hun zoon, Abbé Auguste Etter (1918-1980) vermeld. Dit betekent dat zoon Auguste geboren is in het jaar dat vader Auguste gestorven is. Waarschijnlijk is de zoon vernoemd naar de vader, die hij nooit gekend heeft. Hopelijk voor vader Auguste heeft hij toch eens zijn zoon kunnen zien en is hij niet gesneuveld vóór de geboorte van zijn zoon. Intriest.

Monument voor de Gesneuvelden in Hesse

Dodenregister 1918-1919 van Hesse

57400 HESSE (MOSELLE/LORRAINE)

Het volgende dorp op onze ontdekkingsreis is Hesse. De omgeving rond de kerk werd volledig vernieuwd met in het midden het monument van de gesneuvelden, opgericht in 1922. In 2016 waren we hier ook al eens gepasseerd en nadien ook niemand teruggevonden in de Franse of Duitse archieven. Eén adres alweer: la mairie ! Na van hun verbazing bekomen te zijn ('c'est quoi ça Namenlijst ?') werd ik door de burgermeester en secretaresse goed ontvangen en er werd mij zelfs een zaaltje ter beschikking gesteld om de livres des décès, of beter gezegd de Sterberegister, van de oorlogsjaren uit te pluizen. Daarbij kwamen opnieuw plaatsen aan het Oostfront tevoorschijn: Dolowotka, Szelwowa, Osiwoka. Maar dan toch plots raak:

Paquet Eugene, gesneuveld op 15 maart 1918 te Menen en Geoffroy Ferdinand, gesneuveld op 11 april 1918 te Warneton, op de fiche verkeerd gespeld als Wartenon. Tot mijn opluchting staan beide mannen in de Namenlijst vermeld.

- Eugene Paquet, 27 jaar, Muskietier, II. Batallion, 93. IR (5.Komp)
- Ferdinand Geoffroy, 32 jaar, Reservist II.Batallion, 70. I.R. (8.Komp).

Op het monument van Hesse staan ook een tiental namen vermeld onder de kop: *mort à Hesse pendant le bombardement du 20 août 1914*. De burgemeester was ondertussen verdwenen en de secretaresse kon mij hier niets over meedelen. Het informatieblad Hesse Info nr.50 (pag 70&71)³⁵ geeft uitleg.

Blijkt dat bij het begin van een bombardement op het dorp op 20 augustus 1914 de burgers hun toevlucht zochten in de kerk. Toen dit bombardement even verminderde kwamen de burgers terug buiten om zich huiswaarts te begeven. Bij de volgende bommenregen kwamen 10 burgers om het leven, leeftijd variërend van 9 jaar tot 58 jaar.

Augustus 1914 was immers een moordende maand voor het Franse leger, met als hoogtepunt, of moet ik zeggen dieptepunt, 22 augustus. Dit alles wordt verrat in "De Slag aan de Grenzen" doch werd uitgevochten in diverse kleinere veldslagen. In deze omgeving liggen veel dorpen die naambekendheid hebben door WO.I:

- Morhange: bataille de Morhange 19 & 20/08/1914
- Dieuze: het verste punt dat de Franse troepen Duits Lotharingen konden binnendringen
- Cutting: battlefieldebegraafplaats met enkel Franse gesneuvelden van 18 tot 20/08/1914
- Sarrebourg (Saarburg): bataille de Sarrebourg 18/08 – 20/08/1914
- Le Massif du Donon: dooraderd met Duitse loopgraven en bunkers

Het was in "La bataille de Sarrebourg" dat Hesse betrokken partij³⁶ was. Op 20 augustus lag het front pal op het dorp van Hesse, dat zware bombardementen te verduren kreeg. Bombardementen hoogstwaarschijnlijk van Franse als van Duitse zijde. Nergens is immers te bespeuren wie nu die burgerslachtoffers veroorzaakt heeft. Ook op het monument staat geen vermelding, wat mij doet vermoeden dat het wel eens een Franse bom kan zijn geweest. Anders had men toch wel vermeld dat dit een *acte des barbares Allemands* was

geweest. Ook in het informatieblad van de gemeente, Hesse info nr. 50, wordt geen gewag gemaakt van een Duitse bom, zodat we kunnen concluderen dat een Franse bom niet uitgesloten is.

67260 SCHOPPERTEN (BAS-RHIN/ALSACE)

In het gemeentehuis van Schopperten zou ons een mooie ontdekking wachten. Een Frans plattelandsdorp met in het midden een modern kerkje. Dit deed ons hier stoppen. Toen we uiteraard voor een gesloten kerkdeur stonden zagen wij gelukkig aan de overkant iemand aanstalten maken om het afgesloten gemeentehuis binnen te gaan. Deze persoon was bereid om met ons samen het kerkje te bezoeken. Bleek dat het oorspronkelijke kerkje door de Amerikanen platgebombardeerd werd in WO II omdat er zich in de kerktoren nog Duitsers bevonden. Na dit bezoek direct doorgevraagd: wat hebben jullie nog over de gesneuvelde soldaten van WO.I die vermeld staan op het monument?

de namen op het monument van Schopperten

³⁵ Bron: <http://hesse-mairie.fr/n-50-juillet-2016-->

³⁶ Bron: www.sambre-marne-yser.be

Duits herdenkingsbord in Schopperten

Samen met deze uiterst bereidwillige man dan ook de livres des décès doorgenomen. Wat toch wel vreemd was, vond ik, was dat we onze conversatie in het Frans inzetten, maar na verloop van tijd volledig op het Duits waren overgeschakeld. Me dunkt dat deze *député* beter Duits dan Frans sprak, dit toch op een kleine 100 km van de Duitse grens.

Met maar 6 namen op het monument kan ik hier wat meer info geven welke tevoorschijn kwam:

- Arnoldi Jacques, 27 jaar, gesneuveld op 19/10/1914 te St. Baussant (FR)
- Reeb Henri, 28 jaar, gesneuveld op 14/04/1918 te Merris (FR)
- Scheuer Charles, 22 jaar, gesneuveld op 02/06/1918 te St. Geneviève (FR)
- Scheuer Philippe, niet teruggevonden in de registers
- Wagner Henri, 31 jaar, gestorven op 17/10/1918 in Kriegslazaret nr. 32 (DU)

En dan, klap op de vuurpijl:

- Reeb Charles, 22 jaar, zoon van Jakob en zijn echtgenote

geboren Grünewald, met het Oldenburgisches Infanterie Regiment 91 ten strijde getrokken en gesneuveld op 24/08/1914 in Châtelet, nabij Charleroi.

De regimentgeschiedenis³⁷ van IR91 meldt: *1914 – Vormarsch in Belgien und Frankreich. Orbais, Châtelet, Pont de Loup, Gerpennes, Namur, Sains, Nouvion, St. Quentin, Vernail, Petit Morin en Marneschlacht*. Direct daarna opgezocht of Reeb Charles (of Karl) in de Namenlijst voorkomt. Neen dus! We moeten hier dus vaststellen dat Charles volledig tussen de plooiën van de geschiedenis is verdwenen: niet te vinden in de Franse archieven, in de Duitse archieven en zelfs niet teruggevonden via het degelijke speurwerk van de Namenlijst. Als je hier stil bij staat stel je je de vraag of er in de omliggende dorpen nog dergelijke gevallen van 'verdwenen' personen zouden zijn.

Bij het afscheid herinnerde onze gastheer zich plots dat er ergens in het gemeentehuis nog een oud herdenkingsbord moest liggen. Na veel zoekwerk kon hij het van achter een metalen kast tevoorschijn halen: een prachtig wit-marmeren Duitse herdenkingsplaat van de gesneuvelden.

Daarop vermeld 5 namen: Reeb Karl, Reeb Heinrich, Scheuer Karl, Scheuer Philipp en Wagner Heinrich. Jacques Arnoldi staat hier niet op vermeld, wat doet vermoeden dat Jacques de grens is overgestoken om samen met de Fransen te vechten. Van het bord leren we ook dat Scheuer Philippe, onbekend in de overlijdensregisters, 21 jaar oud was toen hij op 6/12/1914 sneuvelde in Rusland. Zoals eerder teruggevonden, wordt bij Karl (of Charles) Reeb vermeld dat hij sneuvelde in *Belgien*. Ook deze plaat werd door de Duitsers opgehangen tijdens de periode van WO.II, doch daarna door de Franse ambtenaren in de kelder gelegd. De plaat werd jaren geleden teruggevonden onder een hoop rommel tijdens opkuiswerken in de kelders. Het is de bedoeling dat die terug opgehangen wordt in het gemeentehuis. Laat het ons hopen. Bij het afscheid was onze gastheer zeer onder de indruk van de prestaties en doel van de Namenlijst, zoveel dat ik hem de website moest geven. Ik heb hem meegegeven dat hijzelf mag kiezen of hij wil consulteren in het Frans of het Duits.

MICROBE

Dit alles leert ons dat, alhoewel door de diverse nationale diensten bergen werk wordt verzet om hun gesneuvelde soldaten te catalogeren, er toch nog soldaten door de mazen van het net vallen. Ook in de diverse *Sterberegister* die ik mocht

inkijken waren blijkbaar niet alle gegevens compleet. Ook lijkt het mij, zeker in deze regio, waar de 'machtshebbers' met de regelmaat van de klok wisselden (1869 Franse heersers - 1871 Duitse heersers - na 1918 opnieuw Frans - 1940 Duitse bezetting en na 1946 definitief Frans) men gans anders tegen Duitsland aankijkt dan in andere regio's van Frankrijk. Immers, het dialect dat hier gesproken wordt is nog steeds een Duits dialect. Alhoewel niemand het uitspreekt lijkt men hier nog onzichtbaar verbonden met het 'Vaterland' en heeft men geen hoge pet op van 'Paris'. Heel jammer dat de jonge mannen die sneuvelde in 14-18 hier het slachtoffer van zijn, en zij enkel met naam op een monument staan en er verder niets over hen geweten is, tenzij in enkele vergeelde *Sterberegister*, weggelegd onderaan in een kast. Anderzijds moest ik wel vaststellen dat iedereen aan wie ik informatie vroeg, mij heel enthousiast hulp bood. Iedereen was verbaasd dat *les Belges* op zoek waren naar gegevens van, en erkenning voor hun jongens. Hopelijk kan deze *microbe* zich verspreiden in de vele kleine dorpen in deze prachtige regio.

Een Oosters gezegde luidt: *de naam uitspreken van een dode is hem weer tot leven brengen.*

Jan Jonckheere

